

ЗАЈЕДНИЧКЕ АКТИВНОСТИ СА ГРУПАМА УЧЕНИКА МЕШОВИТОГ ЕТНИЧКОГ / ЈЕЗИЧКОГ САСТАВА

**Нацрт приручника за наставнике
– за интерну употребу -**

Скопље, октобар 2012

Приручник је припремљен од стране
Центра за људска права и решавања конфликта (ЦЉПРК)

Овај приручник је део *Пројекта за међуетничку интеграцију у образовању*, а финансиран је од стране америчког народа преко **Агенције САД за међународни развој (УСАИД)**.

Садржај

1. Увод	
Коме је намењен приручник?	3
Који наставници могу да реализују заједничке активности?	4
2. Заједничке активности са етнички / језички мешовитим групама ученика као основа за међуетничку интеграцију у образовању	
Које заједничке активности доприносе међуетничкој интеграцији?	5
Са којим циљем се организују заједничке активности?	6
Шта се сматра за заједничку активност са етнички / језички мешовитом групом ученика?	8
Како се спроводе заједничке активности у једнојезичким школама?	9
Како се ради припрема за реализацију заједничких активности са ученицима?	10
3. Инструкције за двојезичних/тријезичних школа	
3.1. Спровођење краткорочних заједничких активности	14
3.2. Спровођење дугорочнијих заједничких активности	20
3.3. Спровођење заједничких наставних активности	25
4. Инструкције за двојезичне/тријезичне школе	
4.1. Спровођење краткорочних заједничких активности	32
4.2. Спровођење дугорочнијих заједничких активности	37
4.3. Спровођење заједничких наставних активности	41

Приручник су припремили:
Филипина Негријевска, Виолета Петроска-Бешка и Сафет Балажи

Овај приручник је омогућен уз великодушну подршку америчког народа преко Агенције САД за међународни развој (УСАИД). Ставови аутора изражени у овом приручнику не одражавају ставове УСАИД-а или Владе Сједињене Америчке Државе.

1. Увод

Коме је намењен приручник?

Приручник је намењен првенствено **наставницима** који реализују наставне и ваннаставне активности са ученицима у основним и средњим школама, али се очекује да буде од користи и **директорима и стручним службама** у школама које су укључене у планирање, организацију и подршку овог типа активности. Он даје конкретне смернице о томе шта треба учинити, свим странама укљученим у припрему и реализацију различитих наставних и ваннаставних активности са етнички / језички мешовитим групама ученика.

Смернице за реализацију различитих наставних и ваннаставних активности су скоро идентичне за **основне и средње школе**. Смернице за активности из приручника су прво груписане према томе да ли се односе на **двојезичне / тројезичне** или **једнојезичне школе**, а затим, у оквиру сваке од ове две категорије, подељене су на наставне и ваннаставне. Узима се у обзир да се заједничке активности много једноставније могу реализовати у вишејезичним школама и/или школама са значајном заступљеношћу и ученика (преко 10%) који су припадници одређене етничке заједнице који не похађају наставу на матерњем језику и / или прате језик већинске заједнице у школи. То, међутим, не значи да заједничке активности нису могуће са ученицима из етнички хомогених једнојезичних школа. Приручник даје јасне смернице за оно шта може да се уради у таквом случају да би се обезбедила међуетничка интеграција у образовању.

За лакше праћење смерница, ваннаставне активности су подељене на краткорочне и дугорочне. **Краткорочне** су оне ваннаставне активности које се спроводе једнократно (или једном у току школске године), као што је случај са излетима, екскурзијама и посетама, са приредбама и прославама, са матурским / полуматурским забавама ученика и са најразличитијим акцијама, без обзира на то колико дуго траје процес заједничке припреме која је претходила. С друге стране, **дугорочне** су оне ваннаставне активности које се спроводе на такав начин да група ученика из различитих етничких / језичких заједница спроводи низ заједничких састанака (најмање једном недељно) за дужи временски период, који не сме бити мањи од једног полугодишта.

Који наставници могу да реализују заједничке активности?

Кључну улогу у реализацији заједничких активности са етнички / лингвистички мешовитим групама ученика имају наставници. Од мотивације наставника зависи хоће ли се реализовати активности које ће допринети унапређењу међуетничке интеграције у образовању.

Успех у спровођењу заједничких активности са ученицима не зависи од тога који предмет предају наставници који су одговорни за спровођење активности. С обзиром да већина ових активности нису повезане са одређеним предметима, а усмерене су према социјалном и личном развоју ученика, сваки наставник може да буде успешан реализатор оваквих активности ако је спреман да развија своје способности за такав посао. Другим речима, колико успешно ће ове активности да се спроведу углавном зависи од способности наставника које се испољавају у неколико области њиховог рада.

Успешни наставници - реализатори заједничких активности са ученицима су они који **поштују етничке разлике** међу ученицима и колегама и који су свесни своје културне припадности и који су **отворени за друге културе** и њихове чланове. То не значи да ови наставници имају предрасуде према *другима*, него да су свесни да их имају и да су спремни да отворено разговарају о сличностима и разликама између култура и на тај начин откривају присуство предрасуда код себе и код ученика.. Своје поштовање других култура изражавају кроз **уздржавање од евалуације (одобравање или неодобравање) културних вредности, обичаја и праксе других**.

Успешни реализатори су они наставници који се стално труде да **разумеју мишљења и осећања других** и који могу да **виде и осете ствари из перспективе других**. Користећи мултиперспективност као основу за гледање на ствари, ови наставници могу да креирају безбедно окружење у коме се ученици не плаше да манифестују своје културне вредности и потребе и онда када су различити од културних вредности и потреба *других*.

Наставници који су добри реализатори заједничких активности са ученицима имају довољан степен **самопоуздања** што им омогућава да **сарађују са наставницима из других етничких / језичких група** у околностима када то није уобичајена или жељена пракса. Они су **отворени за учење о другим културама** од оних са којима сарађују и да се заједно носе са свим ситуацијама које су потенцијална опасност за њихову сарадњу и заједничке активности са ученицима.

2. Заједничке активности са етнички / језички мешовитим групама ученика као основа за међуетничку интеграцију у образовању

Које заједничке активности доприносе међуетничкој интеграцији?

Заједничке активности који се спроводе у етнички / језички мешовитим групама се сматрају за веома важан сегмент свеобухватних напора да се постигне међуетничка интеграција у образовању и у друштву у целини. Сврха међуетнички интегрисаног образовања је да ученици из различитих етничких/језичких група науче **интеракцију** која им је потребна за живљење у Републици Македонији као држави са мултиетничким друштвом. Како би стекли потребне компетенције, неопходно је да ученици учествују у заједничким активностима у циљу смањења постојећих негативних **предрасуда** према припадницима *других* народа, да повећају међуетничку **сарадњу** и да креирају односе **међусобне зависности**, када су у питању припадници различитих етничких заједница који живе у Републици Македонији.

Међуетнички интегрисано образовање се заснива на пружању што је више могуће, више заједничких активности између ученика који уче подељени према језику наставе (као, на пример, у случају ученика Македонаца и Албанаца) или на другој основи (као што је најчешће случај ромских ученика). Кад год није могуће спровести заједничке наставне активности (пре свега због различитог наставног језика), заједничке ваннаставне активности треба да се организују. С обзиром да су ваннаставне активности углавном усмерене на лични и социјални развој ученика¹, веома је важно имати на уму да није толико важно шта ће да раде ученици из различитих етничких / језичких група, већ да раде нешто заједно што је њихов заједнички интерес (и, наравно, да није у супротности са интересима и потребама школе). За реализацију заједничких активности важан је **производ** који је одређен заједничким циљем, исто онолико колико је важна и непосредна интеракција у **процесу** добијања производа. У пракси, то значи да активности које се реализују паралелно, у етничким / језичким групама који пролазе кроз процес раздвојене, а сусрећу се само да презентују производ, не могу се сматрати активностима који доприносе циљевима међуетничког интегрисаног образовања.

Каква мултикултурна активност доприноси међуетничкој интеграцији?

У приредби се могу убацити мултикултурне тачке тако што ће хор састављен од ученика који уче на албанском језику, наступити певајући неку албанску песму, а хор састављен од ученика који уче на македонском језиком, наступити са неком македонском песмом. С обзиром на то што се припрема за приредбу одвијала паралелно за оба хора, њихов наступ не доприноси међуетничкој интеграцији. Да би допринесли, оба хора не само што треба да наступе заједнички као један хор који ће изводити обе песме, него требају сви ученици (из оба наставна језика) заједно да се припремају за извођење обе песме.

Активности хора се сматрају интегративнима и онда кад у њему учествују ученици из оба наставна језика и заједнички наступају са песмом на другом језику (која може да нема никакве везе са њиховим културама), под условом да су се све време заједно припремали за извођење.

¹ Према *Индикатори квалитета рада школа*, Министарство просвете и науке РМ, 2011 год. стр 15.

Са којим циљем се организују заједничке активности?

Школске и ваншколске активности у којима заједнички учествују ученици који припадају различитим етничким групама су веома важне за побољшање међуетничких односа који су обременени стереотипима и предрасудама. Преко заједничких активности у етнички мешовитим групама, ученици уче да комуницирају једни са другима и на тај начин се упознају са међусобним сличностима и разликама, како на индивидуалном тако и на групном нивоу. Заједничке активности у етнички мешовитим групама обезбеђују потребан контакт са *другима*, што омогућава интеракцију и, под одређеним условима, може да допринесе смањењу негативних предрасуда према *другима*².

Адекватни контакт између припадника различитих етничких група се сматра једним од најефикаснијих начина у борби против предрасуда. Уколико се припадницима једне групе омогући да комуницирају са *другима* (припадницима друге групе), створиће се могућност да разумеју и поштују њихова схватања и да науче и поштују разлике у потребама и начину живљења. На тај начин би се смањили и проблеми који постоје између припадника ових група и побољшала би се интеракција између њих.

Да би интергрупни контакт био адекватан (да води до смањења предрасуда према *другима* и до повећања интеракције са *другима*), треба да буду испуњени следећи услови:

- да се заснива на **сарадњи**;
- Да обезбеђује **равноправан статус**;
- Да води до **интерперсоналних односа** и
- Да постоји **друштвена и институционална подршка**

САРАДЊА. Када припадници различитих група имају заједнички жељени циљ чије остварење зависи од њихове међусобне сарадње, велика је вероватноћа да ће се њихови међусобни односи побољшати. То значи да је веома важно да заједничке активности са етнички мешовитим групама ученика буду фокусиране на постизању одређених циљева (опипљиви производи) који се могу остварити само ако у њиховој реализацији учествују ученици из различитих етничких група. На пример: заједнички припремљене тематизације, заједнички уређене школске новине, изложба заједничких радова, заједнички спроведена анкета, итд.

Ефекти интеракције ће бити већи уколико ученици из различитих етничких група сарађују у спровођењу занимљивих, забавних и привлачних задатака који ће бити успешно реализовани и који да ће им донети неко признање (биће показани другима или ће им донети некакве бенефиције или бар неку ситну корист). Треба водити рачуна да интергрупни задаци буду структурисани тако да ће продуцирати позитивну интеракцију између учесника који су припадници различитих етничких група, што се омогућава кроз рад у кооперативној атмосфери која спречава ривалства између ученика који припадају различитим етничким групама. Ако неке активности не могу избећи то, онда такмичење треба да се усмери према малим мешовитим групама (у оквиру целе мешовите групе) или тимовима (на пример, спортски) који су са етнички мешовитим саставом. Осим међушколских спортских такмичења у којима учествују етнички мешовити тимови ученика, још један пример за "дозвољена" такмичења су квизови и игре у којима се надмећу етнички мешовити тимови.

РАВНОПРАВАН СТАТУС. Да би био ефикасан интергрупни контакт, треба да се избегавају ситуације у којима ће се припадници једне осећати, сами или од стране других, као мање вредни него припадници друге групе. Требало би узети у обзир потребу да се обезбеде два типа равноправног статуса: један се односи на спољне факторе, као што је социјално-економски статус учесника који улазе у интеракцију, а други – на унутрашњи статус који произилази из третмана учесника у току интеракције. То значи да у идеалном случају, етнички мешовите групе у заједничким активностима

² Овде приказана научна сазнања о утицају контакта на смањење предрасуда настају од контакт хипотезе познатог социјалног психолога Олпорта [Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.], а потврђене су у многим студијама спроведеним у последњих педесет година од стране више аутора, у више земаља света

треба да буду избалансиране у погледу социјално-економског статуса њихових учесника: или ће сви учесници бити скоро једнаког социјално-економског статуса или у оквиру сваке групе да буду једнаке варијације у погледу овог статуса. Осим тога, заједничке активности треба да се одвијају у условима који обезбеђују равноправан третман свих учесника у активности која се манифестује преко балансираног састава мешовите групе (скоро једнаки број ученика из различитих народа / језика и оба пола) и преко равноправне заступљености различитих наставних језика у усменој и писаној комуникацији, у свим материјалима који се користе или производе, као и једнаким третманом свих ученика од стране наставника који воде активност, без обзира на њихову етничку припадност.

У нашим школама, нарочито када се ради о заједничким активностима у етнички мешовитим групама, укључујући ромске ученике, није увек лако да се обезбеди равноправан социјално-економски статус. Када то није могуће, препоручује се да се пази на улоге које се додељују у групама да буду на истом статусном нивоу. Као на пример, и ученици Роми (а не само не-Роми) да презентују свој рад у њиховој малој групи или да буду одговорни за спровођење нечега, водећи рачуна да захтеви за све буду довољно једноставни да може свако да их реализује.

ИНТЕРПЕРСОНАЛНИ ОДНОСИ. Да би био ефикасан, интергрупни контакт између ученика не сме да буде површан, већ треба да им даје прилику да се упознају на индивидуалном (личном) нивоу. У ту сврху, неопходно је да заједничке активности обезбеде довољно честе, довољно дуге и довољно блиске контакте између ученика да би могли да прерасту у међусобне односе који имају више од формалног значења. На пример, заједничке активности у којима учествује једна иста етнички мешовита група ученика, који се дешавају најмање једном недељно (*довољно често*), током целе школске године (*довољно дуго*), омогућава учесницима да се упознају на индивидуалном нивоу и да се друже ван те организоване активности.

Контакт треба да се одвија под условима који стварају могућности да интеракција између ученика прерасте из интергрупне у интерперсоналну. Другим речима, уместо да у току интеракције ученици виде себе као припаднике етничких група, да третирају једни друге као појединце, без обзира на етничку групу којој припадају. На пример, док Бљерим и Иван раде нешто заједно, треба да комуницирају један са другим само као Блерим и Иван, при чему не треба уопште да им буде битно то што је један од њих Албанац а други Македонац.

СОЦИЈАЛНА И ИНСТИТУЦИОНАЛНА ПОДРШКА. Ефекти контакта међуетничких односа се појачавају у околностима када ауторитети у друштву подржавају интеракцију између припадника различитих етничких група. У ширем друштвеном контексту, политичари и медији могу да се јаве у улози утицајних ауторитета. Ако су отворене присталице које практикују међуетничку сарадњу, од њих се може очекивати да утичу на међуетнички контакт на свим нивоима друштвеног живљења.

У школском контексту, у улози утицајних ауторитета могу да се јаве управљачке структуре, стручне службе, наставници и родитељи, али само уколико се припадници различитих етничких заједница који сачињавају ове структуре подједнако залажу за постизање међуетничког контакта између ученика. Штавише, као најодговорнији за стварање климе подршке сматрају се руководећи кадар и наставници од којих се очекује да се отворено залажу за политику прихватања и поштовања разлика што ће бити јасно заступљено у свим документима школе.

Шта се сматра заједничком активношћу етнички / језички мешовите групе ученика?

Табела 1. Критеријуми за заједничке активности са етнички/језички мешовитим групама ученика

Критеријум	Опис критеријума
<ul style="list-style-type: none"> етнички/језички мешовите групе учесника 	<p>У активностима учествују ученици из најмање два различита наставна језика или из најмање две етничке заједнице. Активност спроводе наставници који предају језике да уче студенте као учеснике у послу.</p>
<ul style="list-style-type: none"> балансиране групе учесника према етничкој припадности, полу и узраста 	<p>Учесници у активности су избалансиране групе према етничкој припадности, пола и узраста: (а) групе су готово једнаке у броју ученика из различитих етничких припадности, (б) има једнак број ученика из оба пола унутар сваке етничке групе, и (в) групе су сачињене од ученика истог или скоро истог узраста.</p>
<ul style="list-style-type: none"> интеракција између учесника из различитих етничких / језичких група 	<p>У току реализације активности ученика из једног наставног језика / једне етничке групе контактирају са ученицима из другог наставног језика / друге етничке групе. Најпожељнији је директни контакт, са физичким присуством у истој просторији или на истом месту, што може само делимично бити замењен електронском аудио комуникацијом / видео комуникацијом.</p>
<ul style="list-style-type: none"> Коришћење свих заступљених наставних језика 	<p>У току реализације активности, подједнако су заступљени сви наставни језици на којима уче ученици који учествују у активности.</p>
<ul style="list-style-type: none"> Једнак третман учесника из свих етничких / језичких група 	<p>Наставници који реализују активност подједнако третирају ученике различитих наставних језика / етничких заједница. При том, сваки се наставник доживљава са стране ученика друге етничке / језичке групе као непристрасан у раду са њима у официјалном и неофицијалном делу активности (кроз пажњу коју им посвећује и подршку коју им даје).</p>
<ul style="list-style-type: none"> персонализовани контакти између учесника 	<p>Активност се спроводи тако што води према што је више могуће персонализованих контаката, што се може постићи ако се обезбеде контакти међу ученицима из различитих етничких / језичких група који су довољно чести и довољно дугачки да прерасту у међусобне односе на личном нивоу.</p>
<ul style="list-style-type: none"> постизање конкретних циљева уз учешће свих заступљених етничких заједница 	<p>Активност доводи до постизања конкретних циљева у облику опипљивих/ видљивих производа. До њих се долази искључиво кроз заједничко учешће свих заступљених етничких / језичких заједница.</p>
<ul style="list-style-type: none"> реализација у кооперативној атмосфери 	<p>Активност се обавља у кооперативној атмосфери која подстиче ученике из различитих етничких / језичких заједница на међусобну сарадњу и односе међузависности. Конкурентност је дозвољена само између етнички мешовитим групама које већ имају формирану заједничку групну идентитет, без обзира на етничку / језичку припадност њихових учесника.</p>
<ul style="list-style-type: none"> подршка од општине и родитеља 	<p>Осим школског руководства, стручне службе и наставника, активност је отворено подржана и од стране родитеља и општине.</p>

У претходном поглављу, осим потребе за реализацију заједничких активности са етнички / језички мешовитим групама ученика, приказане су и стратегије за њихову реализацију на начин који их чини максимално ефикасним. Управо из објашњења приказаних стратегија настају и критеријуми које треба испунити да би се дата наставна или ваннаставна активност сматрала за заједничку активност ученика који доприносе међуетничкој интеграцији. Такви критеријуми су приказани у Табели 1. на претходној страни. У табели са критеријумима може се видети како на чек-листи која се може користити за проверу да ли и колико од наведених критеријума су испуњени у планирању и спровођењу сваке од заједничких активности са етнички / језички мешовитом групом ученика, без обзира на то да ли је наставна или ваннаставна.

На почетку реализације активности може да се деси да неке од заједничких активности не испуњавају све критеријуме наведене у Табели 1. То је оправдано само ако се активности сматрају као уводни или као припрема за следећу фазу у којој ће бити испуњени сви наведени критеријуми. Ова припрема може бити неопходна у школама које имају мало искуства са заједничким активностима ове врсте, тако да ће искуство стећи током саме реализације.

Како се спроводе заједничке активности у једнојезичним школама?

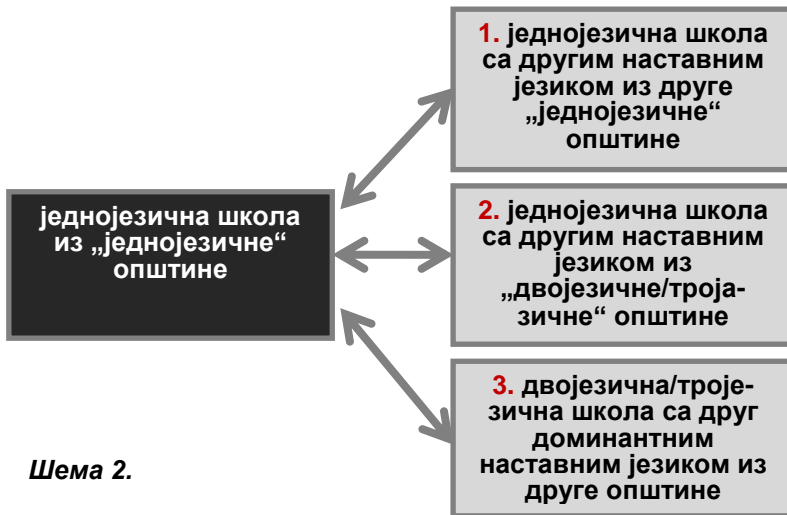
У циљу спровођења заједничких активности са мешовитим групама ученика из различитих наставних језика, једна једнојезична школа треба да формира партнерски однос са другом једнојезичном школом са наставом на другом језику. Начин формирања партнерских школа приказан је у две шеме које следе и које посебно приказују случај једнојезичних школа из "једнојезичне" и "двојезичне-тројезичне" општине. У овом приручнику, како би се поједноставило објашњење формирања партнерских односа, "једнојезична" означава општину у којој све основне школе и све средње школе имају наставу на истом језику. Сходно томе, "двојезичне / тројезичне" су оне општине где има основних и средњих школа са наставом на различитим језицима. При томе, једна општина може да буде "двојезична / тројезична" у погледу заступљености различитих наставних језика у основним школама, а да буде "једнојезична" када је у питању заступљеност наставних језика у средњим школама.

Шема 1.

Шема 1 (лево) приказује потенцијалне школе са којима једна једнојезична школа која се налази се у "двојезичној/тројезичној" општини може ући у партнерски однос, при чему су понуђене опције поређане по приоритету. Дакле, свака једнојезична школа из "вишејезичне" општине прво тражи партнера међу једнојезичним школама са другим наставним језиком из исте општине, ако у општини има таквих школа на

располагању. Уколико се то не може реализовати, онда прелази на следећу опцију, тражи "двојезичну / тројезичну школу са другим доминантним језиком, где се за доминантним сматра језик који уче већина ученика у школи. Уколико је и та опција неостварљива, тражи партнера међу једнојезичним школама са другим наставним језиком из других општина.

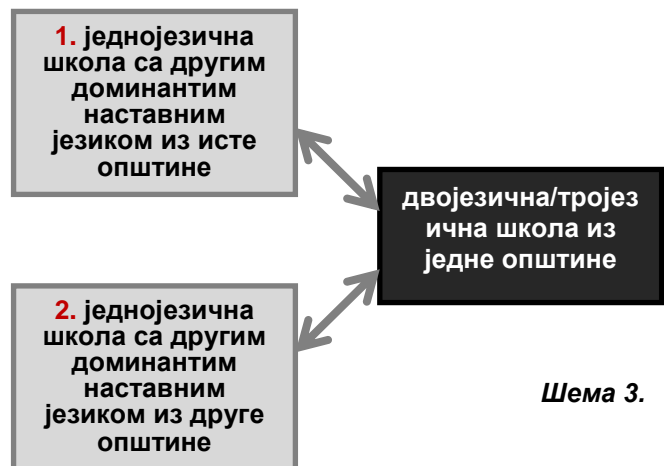

Шема 2.

На Шеми 2 су приказане потенцијалне партнерске школе за једнојезичне школе из једнојезичних општина, опет поређани по приоритету. С обзиром да у једнојезичним општинама, све школе имају наставу на истом језику, ове школе могу да формирају партнерске односе само са школама из других општина. Према приоритетима, свака једнојезична школа из "једнојезичне" општине прво тражи партнера међу једнојезичним школама са другим наставним

језиком, где предност имају оне из "једнојезичних" општина, па ако то није изводљиво, онда у игру улазе оне из двојезичних / тројезичних општина. На крају, ако се исцрпе две поменуте опције, једнојезична школа из "једнојезичне" општине тражи партнера међу двојезичним / тројезичним школама са другим доминантним наставним језиком.

У принципу, већини двојезичних / тријезичних школа нису потребни партнерски односи да реализују заједничке активности. Ипак, ове школе треба да буду подршка једнојезичним школама кад год они немају избора, као што је приказано у Шеми 3 на десној страни.

Шема 3.

С друге стране, партнерски односи могу бити веома корисни за двојезичне / тројезичне школе са великим дисбалансом између наставних језика. Неједнаки број ученика (и наставника) на различитим наставним језицима у овим школама смањује могућности за реализацију више дугорочних заједничких активности уз комплетно

испуњење критеријума који пружају успешно остварење ефекта. Због тога, партнерски односи са једнојезичном школом са наставом на недоминантном језику може да обезбеди неопходну равнотежу и да више равноправних односа међу ученицима и наставницима из различитих наставних језика.

Како се ради припрема за реализацију заједничких активности са ученицима?

Међу важним факторима који одређују успех заједничких активности је **избор ученика**. Ученици могу да учествују у заједничким активностима само на добровољној основи, јер принуда може да донесе више штете него користи. С обзиром да је у образовној пракси за ученике из већих етничких заједница уобичајено да су подељени према језику наставе, може се очекивати, посебно са увођењем заједничких активности, да одзив ученика буде мали. То не значи да се школа треба одрећи реализације заједничких активности, већ да се уложи додатни напор да привуче ученике да учествују у таквим активностима. При томе, може бити сасвим довољно да наставници стимулирају ученике који се перципирају као лидери међу вршњацима да се пријаве за учешће, који ће затим "отворити врата" за друге ученике из школе.

Табела 2. Акциони план о заједничкој активности „Истраживачки пројекат“ за партнерске школе

конкретан корак	очекивани резултат (продукт)	(пред) услови	реализатори	Термин (од/до)
избор наставника	изабран један наставник из сваке школе (из различитих наставних језика)	<ul style="list-style-type: none"> • сусрет са потенцијалним наставницима • писане смернице о заједничким активностима 	тимови за школску интеграцију	1–5 новембра
додела просторија и опрема	по једна просторија по школи са по 3 компјутера	<ul style="list-style-type: none"> • несметана интернет веза и видео веза/аудио веза (скајп) 	тимове са изабраним наставницима	10–20 новембра
избор ученика	по 12 ученика из сваког наставног језика	<ul style="list-style-type: none"> • критеријуми избора • позив за учешће • пријаве ученика са препорукама наставника 	изабрани наставници	10–20 новембра
успостављање контакта	међусобно упознавање	<ul style="list-style-type: none"> • несметана видео веза/аудио веза 	изабрани наставници	1–10 децембар
избор теме пројекта	заједнички договорена тема (од самих ученика)	<ul style="list-style-type: none"> • засебне листе са потенцијалним темама • видео веза/аудио веза 	изабрани наставници и ученици	10–20 децембар
планирање реализације	хармонизовани план о раду са дефинисаним дужностима, роковима и сусретима	<ul style="list-style-type: none"> • засебне акционе табеле са посебним задацима • видео веза/аудио веза 	изабрани наставници и ученици	1 фебруар – 30 април
реализација пројекта	остварених најмање 6 одвојених састанака (у оквиру сваке школе) и 6 “заједничких састанака” (са свим ученицима)	<ul style="list-style-type: none"> • одговарајуће просторије са компјутерима са Интернетом • видео веза/аудио веза 	изабрани наставници и ученици	1–15 мај
презентација завршеног пројекта	организован по један догађај у свакој школи за презентацију пројекта пред управе, колегама, саученицима и родитељима	<ul style="list-style-type: none"> • плакат и остале материјале који приказују процеса и продукта • позивнице за догађај • просторија и опрема 	изабрани наставници и ученици	1–5 новембра

Током израде заједничких активности, наставници и друга одговорна лица у школи требају предузети друге мере како би обезбедили њихову успешну реализацију и како би спречили проблеме који могу добити међуетничку димензију. То значи да у школи треба имати **унапред усвојене правила** понашања ученика и наставника за рад у етничким/језичким мешовитим групама усвојене

демократским путем, са аргументовањем и консензусом свих укључених страна. Истовремено, и ученици и наставници требају знати претходно дефинисане последице различитих типова понашања која представљају непоштовање правила. Превентивне мере укључују и обезбеђивање сагласности ученика за учешће у конкретной заједничкој активности, након упознавања са програмом активности и са начином њене реализације.

Ефикасно планирање заједничких активности са етнички/језички мешовитим групама ученика је накнадни предуслов за њихову успешну реализацију. У планирању требају бити **укључени и ученици** са свих заступљених наставних језика како би ојачали не само њихово учешће у животу школе, него и како би се постигли бољи ефекти из реализације заједничких активности.

Табела 3. Акциони план о заједничкој активности „Истраживачки пројекат“ за двојезичне/тројезичне школе

конкретан корак	очекивани резултат (продукт)	(пред) услове	реализатори	Термин (од/до)
избор наставника	један наставник изабран из сваког наставног језика	<ul style="list-style-type: none"> • сусрет са потенцијалним наставницима • писане смернице о заједничким активностима 	тимове за школску интеграцију	1–5 новембра
додела просторија и опрема	једну просторију са 6–8 компјутера	<ul style="list-style-type: none"> • несметана интернет веза 	тимови са изабраним наставницима	10–20 новембра
избор ученика	по 8–12 ученика из сваког наставног језика (двојезичне/тројезичне групе)	<ul style="list-style-type: none"> • критеријуми избора • позив за учешће • пријаве ученика са препорукама наставника 	изабрани наставници	10–20 новембра
избор теме пројекта	заједнички договорену тему (од самих ученика)	<ul style="list-style-type: none"> • заједнички сусрет • унапред припремљени списак са најмање 6 потенцијалних тема 	изабрани наставници и ученици	1–10 децембар
планирање реализације	хармонизовани план о раду са дефинисаним дужностима, роковима и сусретима	<ul style="list-style-type: none"> • заједнички сусрет • акционе табеле са посебним задацима 	изабрани наставници и ученици	10–20 децембар
реализација пројекта	реализованих најмање 6 сусрета у малим мешовитим групама и 6 “заједничких” сусрета са целом групом	<ul style="list-style-type: none"> • просторија са компјутерима са несметаним Интернетом 	изабрани наставници и ученици	1 фебруар – 30 април
презентација завршеног пројекта	организован догађај у школи за презентацију пројекта пред управом, колегама, саученицима и родитељима	<ul style="list-style-type: none"> • плакати и остали материјали који приказују процес и продукта • позивнице за догађај • просторија и опрема 	изабрани наставници и ученици	1–15 мај

Планирање заједничких активности започиње се на вишем глобалном нивоу што укључује избор наставника - реализатора и избор ученика. За сваку заједничку активност треба се попунити **засебна акциона табела** по моделу примера датом у табели 2 и 3. Уколико се прати модел у датим примерима, акциони план би требало садржати неколико елемената:

- **конкретни кораци** – шта би се требало предузети како би се реализује планирана заједничка активност;
- **очекивани резултат (продукт)** – сваки наведени корак завршава се некаквим резултатом или продуктом који је опипљив или видљив и лако се може проверити је ли реализован;
- **(пред)услови** – шта се треба унапред реализовати како би се спровео следећи корак и како би се дошло до очекиваног резултата;
- **реализатори** – људи од којих се очекује да реализују конкретан корак и
- **термин** – рок у коме се очекује да ће се реализовати конкретан корак.

3. Смернице за двојезичне/тројезичне школе

3.1. Спровођење краткотрајних заједничких активности

ЕКСКУРЗИЈЕ, ИЗЛЕТИ И ПОСЕТЕ

Све групне екскурзије, излете и посете школе у којима учествују више разреда требају бити заједнички – требају учествовати ученици из свих наставних језика који ће

посећивати иста места у истом времену.

Постављање правила понашања

Правила понашања регулишу начин комуникације међу ученицима, показују које је понашање дозвољено, а које није, наводе начин санкционисања недозвољеног понашања. Правила се доносе кроз демократску процедуру и са консензусом свих који учествују у њиховом доношењу. У овом процесу очекује се:

- да наставници два/три језика договоре и усвоје заједничка правила понашања;
- да родитељи учествују у доношењу правила и да дају писмену сагласност о усвојеним правилима и
- да се ученици упознају са правилима пре поласка (ученици средњих школа да потпишу да их прихватају).

Избор места/местима³

Наставници из два/три наставна језика сарађују у припреми активности. Од њих се очекује да се заједнички договоре где ће се реализовати екскурзија и да притом изаберу места из заједничког интереса за ученике из свих наставних језика и/или једнаки број места која су важна за ученике сваког наставног језика. Родитељи требају учествовати у договарању (преко Савета родитеља и у етнички мешовитом саставу), а у одлучивању се требају узети у обзир предлози ученика дати од стране заједничких ученичких тела у школи, уз поштовање мултикултурног карактера региона земље.

Припрема

Од наставника два/три наставних језика очекује се да раде тимски у циљу:

- обезбеђивање превода официјалних објашњења посећених места, питања и одговора;
- уколико од ученика траже да дају презентацију пре, за време или након посете, припрема за презентацију се треба урадити и за други етничку заједницу/друге етничке заједнице, а не само за своју и
- да дају заједнички резиме посете и да указују где се могу наћи допунски материјали на два/три језика.

„Екскурзије за све ученике из истог разреда у школи се организирају и реализују истовремено, са истом садржином и активностима“.

(Из Правилника о начину реализације ученичких екскурзија и друге слободне активности ученика из основних школа, чл. 12.)

„У планирању екскурзије треба дати већи значај и улогу родитеља ученицима и побринути се да сва деца буду укључена у њих, без обзира на њихов социјални статус“.

(Са Концепције о деветгодишњем основном васпитању и образовању, 2007, стр. 112.)

³ Од новембра 2010 ступа на снагу посебни Правилник о начину извођења школске екскурзије и друге слободне активности ученика из основних школа.

Организација путовања и боравка

Одговорни наставници из два/три наставна језика сарађују у припреми активности. Од њих, као од тима, се очекује:

- да се договоре и да усвоје заједничка правила понашања и
- у аутобусу да пуштају музику страних извођача или једна песма наизменично свих наставних језика који су заступљени у школи.

Од ученика се очекује:

- кад год је то могуће да се возе у истом аутобусу груписани по старости (на пример, једно одељење другог разреда македонског и једно одељење турског / албанској наставног језика) и
- да се сместе (при боравку у хотелу/одмаралишту) у собе према разредима/одељењима, а не у различитим деловима хотела или различитим зграде, раздвојени према наставном језику.

Савет родитеља са мешовитим етничким саставом сарађује у припреми активности. Од њих, као од тима, се очекује:

- да учествују у усвајању правила понашања и да траже од свих родитеља да дају писмену сагласност о усвојеним правилима;
- да траже од родитеља са различитим етничком/језичном припадношћу да се добровољно пријаве за екскурзију као помоћ наставницима и
- да процене приступачност екскурзије за ученике различитих етничких група и да траже начин обезбеђивања услова за сву децу, независно њиховом економском статусу, како би могли да учествују у екскурзији, излету или посете.

Организација исхране

Од одговорних наставника из два/три наставна језика очекује се да се унапред постарају да храна која ће се послуживати задовољава дијетске преференције ученика различитих култура и да траже од ресторана да понуди исто јело за све ученике или да има избор од два јела за све (укључујући и вегетаријанско).

Вечерње окупљање/забаве

Од наставника из два/три наставна језика очекује се да раде тимски како би обезбедили да музика задовољава преференције ученика са различитих етничких/језичних група. Да би се избегло пуштање музике које ученици носе са собом, а која може бити са увредљивим и/или омаловажујућим садржајем за неку етничку групу, чланови ученичког тела задуженог за организацију екскурзије, излета и посете, заједно са двоје/троје наставника из различитих наставних језика, могу унапред изабрати музику и пуштати ту музику. Уз то може се пуштати музика страних извођача и/или наизменично пуштати музику на два/три заступљена наставна језика.

Слободно време

Одговорни наставници из два/три наставна језика сарађују у припреми активности. Од њих, као од тима, се очекује:

- да структурирају слободно време и да нуде активности за ученике са мешаним етничким саставом у којим учествују и наставници;
- да унапред усвоје правило да се у заједничким просторијама зграде могу играти игре (друштвене, спортске, музичке) само са ученицима мешовитог етничког састава;
- уколико се екскурзија/излет/посета изводи у природи (на отвореном простору), требају се организовати спортске/рекреативне активности са ученицима који формирају заједничке етнички мешовите тимове који ће се такмичити међусобно; такве активности не морају бити такмичарског карактера, већ могу бити игре сарадње (ученици из одговарајућег ученичког тела заједно са наставницима физичког образовања могу унапред изабрати такве активности и понудити их за време екскурзије);

- при евентуалном организовању маскенбала требају пазити да ниједна маска не буде омаловажујућа или увредљива за било коју етничку групу;
- да не препоручују ученицима са мешовитим етничким саставом да иду самостално у дискотеке или кафиће где има других гостију због опасности добацавања и провокације и
- да не дозвољавају посете спољашњих лица (рођаци и пријатељи ученика/наставника) како се не би нарушила динамика групе.

ГОСТОВАЊА У ШКОЛИ

Добро је да школа подстиче гостовања лица са различитом етничком припадношћу. При томе треба пазити на следеће: да се у школи позивају као гости истакнути људи заједнице

из различите етничке припадности али у избалансираном броју, нарочито када се ради о припадницима различитих језичних група заступљени у школи;

- у школу се позивају као гости групе ученика и наставника из других школа са различитом етничком припадношћу;
- за свако обраћање гостима ка групи, школа треба обезбедити превод на све наставне језике и
- публика треба бити сачињена од ученика свих наставних језика заступљених у школи, независно од етничке/језичке припадности гостију.

У школама са знатном затупљеношћу ученика Рома, позивају се као гости истакнути људи из ромске заједнице и притом обраћа се пажња да у публици буду не само ученици Роми већ и ученици који нису Роми.

ПРИРЕДБЕ И ПРОСЛАВЕ

Очекује се да у свим приредбама и прославама у школи учествују ученици са свих заступљених наставних језика са језично мешовитим тачкама, независно од тога да ли се организују због

неких заједничких повода или поводом неког празника/догађаја од важности за идентитет припадника поједине етничке/језичке заједнице заступљене у школи.

„Нужно је да школа припрема програме и организује активности за обележавање значајних прослава (празник школе, државни празници, а нарочито поводом почетка наставе и краја наставне године и др). Ове активности се обавезно планирају како би ученици могли презентирати резултате испред родитеља и осталог становништва у локалном и ширем окружењу. Кроз ове активности школа приказује достигнућа у настави и у слободним уметничким активностима (хор, оркестар, драмске и књижевне групе, ликовно стваралаштво и др.)“.

(Из Концепције о деветгодишњем основном васпитању и образовању, феб. 2007 год., стр. 113.)

Припрема

Одговорни наставници из два/три наставна језика сарађују у припреми активности. Од њих, као од тима, се очекује:

- приликом састављања програма да воде рачуна да она одражава мултикултурним/мултијезичким карактером школе како у односу садржине, тако у односу ученика;
- да изаберу тачке које нису дугачке зато што трајање приредбе треба бити уобичајено, а поштовање принципа равноправне заступљености језика

развлачи приредбу;

- да осигурају да у свим тачкама заједно учествују ученици који посећују наставу на различитим наставним језицима и/или припадају различитим етничким групама, без обзира на то да ли се садржај / језик односи само на једну етничку групу (на пример, хор, који треба да буде састављен од ученика различите етничке припадности, наизменично пева једну песму на једном, па другу песму на другом/трећем наставном језику или фолклорна секција која треба бити састављена од ученика са мешовитим саставом, наизменично играју једно коло карактеристично за једне, па за друге етничке групе);
- да осигурају у оним тачкама са драматизацијом да буду заступљени сви језици, при чему када један ученик говори на једном наставном језику, онај који се надовезује на другом језику прво треба резимирати оно што је претходно наведено, па наставља са нечим новим на том језику;

- да осигурају у оним тачкама са рециталом на више језика, наизменично учешће ученика из различитих наставних језика, при чему је пожељно да се сваки ученик ангажује да бар делом рецитије и на језику на ком не похађа наставу;
- да осигурају у тачкама у којим ученици презентују личне творевине да сваки ученик говори на језику на ком похађа наставу, а превод текста да буде приказан на видео биму у позадини, уместо да се преводи; ако се текст преводи, постоји опасност да активност траје предуго и да постане досадна и да стимулише пажљиво слушање само кад се говори на једном језику, а кад се говори на другом/трећем језику да има међусобне разговоре у публици, галама и недостатак пажње; у активностима у којима има презентација продукта, да осигурају најмање по два/три ученика – по један из сваког наставног језика/етничке групе да буду задужени за обезбеђивање информација и одговарање на питања посетилаца.
- у случају прославе и обележавања дана/догађаја коју су важни за једну етничку заједницу (Дан албанске заставе, Св. Кирил и Методиј и слично) да осигурају учешће ученика и присуство гостију из свих етничких заједница заступљених у школи и при томе да ученици који учествују у мешаним групама (хор, фолклорна секција...) наступају на језику групе на коју се приредба односи (балансираност језика постиже се тиме што ће се приредба карактеристична само за другу етничку/језичку групу одвијати на језику те групе);
- групе ученике из других језичних/етничких група да учествују у приредби истичући сличности између празника једне културне/етничке заједнице и њиховог еквивалента у својој културној/етничкој групи и
- при припреми календара прослава и приредба у школи, да воде рачуна да у календару има повода коју су изнад, то јест ван празника посебних етничких група у школи, то јест празници који су једнако важни за све ученике у школи и који немају етничку/културну/религијску конотацију (као на пример(почетак/крај школске године, Дан детета, Дан пролећа...)).

У школама са знатном заступљеношћу ученика Рома, у изради програма треба се водити рачуна да програм садржи тачке које се односе на ромску заједницу у истом обиму и квалитет као и друге етничке заједнице. Тачке се могу изводити и на ромском језику уколико на тај језик говоре ученици Роми у школи.

Гости

Кад се позивају гости из заједнице за неку приредбу или прославу, наставници требају обратити пажњу:

- да то буду лица који су важна за различите етничке групе и да унапред предвиде где ће они седити како би избегли груписање по етничкој/језичној основи и
- позивнице које ће им бити послате да буду припремљене на два/три језика на једном листу или у истој електронској позивници, независно о етничке припадности позваног госта.

Реализација

Одговорни наставници из два/три наставна језика сарађују у припреми активности. Од њих, као од тима, се очекује:

- све најаве тачака требају бити на свим наставним језике заступљеним у школи;
- тачке које су на различитим језицима требају се изводити наизменично, а не у подељеним једнојезичним блоковима;
- да има приближно једнак број тачака на различитим наставним језицима заступљеним у школи, односно једнак број тачака који се односе на припаднике различитих култура присутних у школи;
- укупни текстуални и визуелни материјал и/или ознаке за догађај требају бити припремљени на свим заступљеним језицима, са истом величином и обликом слова, при чему треба водити рачуна да се мења редослед језика;

У основним школама са пуно ученика (и пуно разреда), се препоручује да се организирају засебне приредбе: засебну приредбу за ученике из разредне наставе и засебну приредбу за ученике из предметне наставе. Тако се може обезбедити учешће већег броја ученика у програму а да се то не одрази на дужину

- у приредби/прослави треба учествовати што већи број ученика из свих етничких/језичких група, према њиховим афинитетима и жељама, при чему треба избегавати да у свим приредбама/прославима учествују исти ученици;
- да има тачака/догађаја који ће обезбедити видљивост мултикултурних активности које се реализују у школи и
- уколико има додела захвалница/диплома/сертификата за ученике, оне требају бити написане на свим заступљеним наставним језицима, са изузетком имена ученика који требају бити написани на језику и писму на ком ученик похађа наставу.

МАТУРСКЕ/ПОЛУМАТУРСКЕ И ОСТАЛЕ ЗАБАВЕ

Матурске, то јест полуматурске и остале забаве организоване и/или подржане од стране школе требају бити заједничке – да се догађају и истом

времену и на истом месту за ученике из свих заступљених наставних језика.

Избор места

Од заједничких ученичких тела се очекује да предложи места где би могла да се организује матурска/полуматурска забава, притом треба да се обрати пажња да град / локал буде у етнички мешовитој средини где није необично или неприхватљиво да се догађају активности са особама мешовитог етничког састава, односно да се доживљава као место где се ученици из две/три различите етничке групе осећају пријатно. Њихове предлоге ће размотрити тим наставника мешовитог етничког / језичког састава, који је надлежан за спровођење таквих забав и биће озбиљно узети у обзир током одлучивања где ће се забава одржати.

У школама са знатном заступљеношћу ученика Рома, кад се организирају матурске/полуматурске забаве треба водити посебни рачун о томе да град/локал буде у средини у којој ће се ученици Роми осећати пријатно. Претставници ромске заједнице у ученичким телима и у Савету родитеља требају бити консултовани и о менију ресторана и о музичком репертоару забаве.

Припрема

Одговорни наставници са свих заступљених наставних језика сарађују у припреми активности. Од њих, као од тима, се очекује:

- да заједно са заједничким ученичким телом које је задужено за организовање ваквих забав и са родитељима из Савета родитеља да се договоре о правилима понашања ученика током забаве и припреме тог правила у писаној форми;
- да одрже родитељске састанке на којима ће упознати родитеље са организацијом матурске/полуматурске забаве и да одрже припремне разговоре са ученицима свих разреда којима је забава намењена и
- да се унапред постарају да храну која ће се послуживати задовољава дијететске преференције ученика различитих култура и да траже од ресторана да понуди исто јело за све ученике или да има избор од два јела за све (укључујући и вегетеријанско).

Ученици из заједничких ученичких тела који су задужени за организовање ваквих забав сарађују у припреми активности. Од њих се очекује:

- да се заједно са одговорним наставницима и родитељима из Савета родитеља договоре о правилима понашања ученика током забаве и припреме та правила у писаној форми, на више језика (сви наставни језици који су заступљени у школи);
- да припреме правила у писаној форми, која ће бити на располагању свим ученицима којима је забава намењена (постављена на видном месту и дистрибуирана у облику формулара за писмену сагласност);

- да захтевају да сви ученици – учесници на забави дају писмену сагласност о правилима понашања потписану од стране родитеља / старатеља (пунолетни ученици сами потписују писмену сагласност);
- да изаберу/одобре музику која ће се пуштати на забави, притоме музика треба да буде или страна или комбинација страних и домаћих песама уз равноправну заступљеност песама које су карактеристичне за различите етничке групе ученика у школи.

Савет родитеља са мешовитим етничким саставом сарађује у припреми активности. Од њих, као од тима, се очекује:

- да учествују у доношењу правила понашања и
- да захтевају да сви родитељи дају писмену сагласност за усвојена правила.

Реализација:

- у току забаве, присутни наставници са свих наставних језика требају седити заједно за истим столом или заједно (у етнички мешовити састав) распоређени на више столова;
- присутни наставници да имају једнаки приступ свим ученицима, без обзира на језик на коме изводе наставу и да доследно обезбеде поштовање правила од стране свих ученика и
- наставници из свих наставних језика требају бити присутни у просторијама у којима се одржава забава све до њеног завршетка.

„Друштвено корисни и хуманитарни рад ученика најчешће се изводи у локалној средини. За ту сврху припремају се програми за заштиту и чување природе и околине, радне акције ученика, организирају се ученичке групе и асоцијације са различитим сврхама и садржајима за рад, вођене од ученика“.

(Из Концепције о деветгодишњем основном васпитању и образовању, феб. 2007 год., стр. 111.)

ЕКОЛОШКЕ АКЦИЈЕ

Све еколошке акције у којима учествују ученици из школе требају бити заједнички – да се изводе са етнички/језички мешовитом групом и ученицима који су координирани од стране етнички/језички мешовитог тима наставника.

Ученици и наставници из два/три наставна језика сарађују у припреми и реализацији свих еколошких акција у и ван школе. Од њих, као од тима, очекује се следеће:

- ако се акција састоји од више различитих активности, ученици требају радити у малим групама мешовитог етничког састава; у акцијама чишћења школе увек се треба обезбедити учешће ученика са свих наставних језика који ће заједно чистити све одређене просторије, независно од тога да ли се ради о просторијама које више користе ученици/наставници са једног или другог наставног језика;
- све паролe, плакати, транспаренти да се припреме на свим наставним језицима у школи, посебно водећи рачуна о равноправној заступљености језика;
- извештаји о активностима да буду истакнути и написани на два / три наставна језика.

У школама са знатном заступљеношћу ученика Рома, у заједничким еколошким активностима треба водити посебни рачун да све помоћне и техничке активности буду равномерно заступљене међу ученицима и да се не додељују само ромској деци.

ДОГАЂАЈИ У ЗАЈЕДНИЦИ

Ученици из школе требају бити подстицани да учествују у најразличитијим догађајима који се организују у заједници, као на пример: прослава Дана општине, учешће у хуманитарним продајним изложбама и догађајима, учешће у

дебатама и трибинама, учешће у кампањама за подизање свести јавности о разним друштвеним проблемима итд. Сваки такав задатак ученика треба да буде заједнички - да се реализује од стране групе ученика - представника школа мешовитог етничког / језичког састава.

Одговорни наставници учествују у припреми и реализацији догађаја у заједници. Од њих, као од тима, очекује се:

- да прегледају све позивнице за укључење школе у догађаје заједнице и на основу процене у којој мери ти догађаји омогућавају промовисање мултикултуре, да информишу ученике и наставнике;
- да осигурају заједничко учешће ученика и наставника са свих наставних језика заступљеним у школи у догађаје у заједници у којима је укључена школа, то јест да онемогуће да школа буде укључена у догађаје у заједници у којима ће бити заступана од стране представника једне етничке/језичке групе;
- да саме школе или у сарадњи са другим школама подстичу и иницирају различите догађаје за заједницу који ће омогућити ученицима и наставницима да активно учествују у заједници, демонстрирајући модел заједничког мултикултурног / мултиетничког живота;
- да истичу саопштења на огласној табли на два/три наставна језика о свим догађајима у заједници и
- извештаји о активностима да буду истакнути и написани на два / три наставна језика.

Од ученика који су чланови у одговарајућем ученичком телу са представницима свих заступљених етничких/језичких група, може се очекивати:

- да учествују у припреми програма за презентацију школе у догађајима у заједници са својим предлозима и сугестијама и
- да не прихватају да учествују у догађајима заједнице који не промовишу и не представљају школу као мултикултурно / мултиетничко окружење.

3.2. Спровођење сталне заједничке активности

„Програм школе обухвата разне ваннаставне активности ученика за задовољавање индивидуалних интереса и развијање способности ученика за заједнички рад који доприноси јачању међусобног поверења, дружење у слободном времену и слично томе“.

(Из Концепције о деветгодишњем основном васпитању и образовању, феб. 2007 год., стр. 109.)

МУЛТИКУЛТУРАЛНЕ РАДИОНИЦЕ

Мултикултурне радионице су низ ваннаставних активности које се спроводе у облику двојезичних секција са ученицима и наставницима мешовитог етничког / језичког састава. Ове радионице воде **два наставника из различитих наставних језика**, а у њима, по сопственој жељи, учествује **балансиран број ученика из различитих етничких група** (из различитих наставних језика) и оба пола. Ученици на овим радионицама се састају **најмање једном недељно**, а радионице трају **бар једно полугодиште**.

Припрема:

- у школи треба да се формирају четири пара (за основне школе) /два пара (за средње школе) наставника из различитих наставних језика;
- пар наставника из школе треба да похађа обуку за реализацију мултикултурних радионица⁴;
- сваки од парова треба да води по једну **старосну групу** ученика и са њима у току једног полугодишта да реализује мултикултурне радионице;

⁴ Обука наставника за реализацију мултикултурне радионице има карактер радионице и обухвата учење из искуства прослеђеног дискусијом о теоријским основама (обезбеђивање једнаког третмана, двојезичност, метода рада и остало), као и практични део у коме наставници припремају и реализују делове мултикултурне радионице уз супервизију тренера.

- пар наставника треба да реализује претходно припремљени програм у складу са *Упутствима за мултикултурне радионице*⁵;
- пар наставника треба се темељно припремити за сваку радионицу, а припрема укључује припрему материјала и припрему за вођење радионице на два језика;
- наставници требају изабрати ученике за учешће у мултикултурним радионицама према унапред утврђеним критеријумима за број и пол ученика из различитих наставних година и одељења; на родитељским састанцима наставници требају информисати родитеље о радионицама и да обезбеде писмену сагласност за учешће њихове деце и
- писменим саопштењем на свим наставним језицима (истакнуто на видним местима), наставници – реализатори требају информисати ученике о времену и месту одржавања мулти-етничке радионице, које је опредељено тако што ће одговарати ученицима различитих наставних језика.

У школама са знатном заступљеношћу ученика Рома, могу се реализовати и мултикултурне радионице са ромском децом и са децом која нису Роми и то на два начина:

1. кад ученици Роми и ученици који нису Роми уче на истом наставном језику, мултикултурне радионице водиће двоје наставнике из истог наставног језика и радионице ће бити једнојезичне и
2. кад ученици Роми и ученици који нису Роми уче на различитом наставном језику, мултикултурне радионице водиће двоје наставнике из различитих наставних језика и радионице ће бити двојезичне.

Реализација:

- наставници – реализатори требају реализовати активности организоване као радионице⁶, на два језика са методом парафразирања и допуњавања;
- наставници - реализатори требају реализовати радионице заредом, без прескакања, али уз могућности додавања нових радионица које су претходно одобрене од стране стручног тима и
- На крају реализације радионица, наставници заједно са учесницима требају припремити завршну манифестацију с циљем обезбеђивања видљивости и промовисања заједничких производа израђених на радионицама (у организовању завршне манифестације требате пратити смернице за приредбе и прославе).

СЛОБОДНЕ УЧЕНИЧКЕ АКТИВНОСТИ –

Све секције у школи требају бити заједничке - да у њима учествују ученици из свих наставних језика, вођени од стране етнички/језички мешовитог тима наставника.

Очекује се од ученика свих наставних година и свих наставних језика да преко анкете дају предлоге о виду секције које би желели имати у школи, а затим наставници требају формирати секције и требају

„Са планирањем и реализацијом слободних ученичких активности треба се успоставити савремени приступ што ће омогућити активно учешће ученика у већини фаза, почећи од избора..., па све до залагања ученика за њихову примену у школи, у окружењу и у животу“.

(Из Концепције за деветгодишње основно васпитање и образовање, феб. 2007 год., стр. 110.)

⁵ Мултикултурне радионице су припремљене од стране Центра за људска права и решавање сукоба у оквиру пројекта „Школа по мери детета“ финансираног од стране УНИЦЕФА, а реализованог у сарадњи са Министарством просвете и науке и Бироа за развој образовања. За потребе овог програма припремају се посебни приручници (један за основне и један за средње школе) на македонском, албанском и турском језику, намењен наставницима – реализаторима радионица.

⁶ Структура мултикултурних радионица следи структуру радионица о Образовању о животним вештинама припремљене од стране Центра за људска права и решавање сукоба у оквиру пројекта „Школа по мери детета“ финансиран од стране УНИЦЕФА, а реализован у сарадњи са Министарством просвете и науке.

поштовати приоритете ученика, наравно у зависности расположивих стручних, материјалних и просторних услова у школи. Свака секција треба бити вођена од стране најмање два наставника из различитог наставног језика који заједнички припремају програм за рад. Писменим саопштењем на свим наставним језицима (истакнутим на видним местима), наставници – реализатори требају информисати ученике о времену и месту одржавања секције, које је опредељено тако што ће одговарати ученицима различитих наставних језика.

У продужетку су смернице о неколико слободних ученичких активности које могу послужити као пример за све остале које школа уобичајено организује или има намеру да их организује.

Драмска секција

Наставници из два/три наставна језика заступљених у школи сарађују у припреми активности: Од њих, као од тим, очекује се:

- да бирају текстове и садржаје који промовишу мултикултуру, толеранцију и поштовање (преко састава, садржаја и понашања ученика у секцији);
- када бирају облик представе да узму у обзир да се представа не може извести: (а) без причања (са пантомимом, сенкама, плесањем...); (б) са причањем на језицима на којима се изводи настава (на два/три наставна језика – без доминације одређеног језика/одређених језика где сваки “глумац” прича језиком на ком прати наставу, а повремено двоје/троје “глумаца” у улози најављивача укратко резимирају оно што су глумци причали, причањем на страном језику који разумеју сви ученици у школи);
- када се улоге распоређују треба узети у обзир да подједнаки број главних улога буде додељен ученицима из различитих етничких/језичких група;
- да се на наступ позову гости и медији са свих етничких/језичких група које су заступљене у школи и у заједници и
- да се у организацији наступа укључе по могућности и ученици из ликовне секције за израду позивница, програма, плаката и других пропагандних материјала који требају у целости бити припремљени на свим наставним језицима или на страном језику на ком се настава изводи.

Хор

Наставници из два/три наставна језика сарађују у припреми и реализацији активности. Од њих, као од тима, очекује се:

- ако у школи постоје засебни хорови на различитим наставним језицима, да их споје у један заједнички хор;
- ако у школи има хор састављен искључиво или претежно од ученика из само једног наставног језика, да допуне хор са балансираним бројем ученика из другог/их наставног/их језика;
- ако се хор образује по први пут, да заједнички учествују у селекцији ученика, по унапред постављеним критеријумима;
- да хор има заједнички наступ на свим приредбама и такмичењима;
- да укључе подједнаки број песама карактеристичних за сваку засебну етничку/језичку групу са приближно једнаким трајањем и тежином певања; да укључе песме које су заједничке за ученике из свих етничких/језичких група (на пример, народна песма која се пева са истом мелодијом на различитим наставним језицима, дечија песма за прославу рођендана...);
- да укључе песме које немају никакве засебне етничка/језичка одличја, него су на страном језику;
- у учењу песме да обавезно обезбеде њен превод на све наставне језике и да објасне њено значење;
- сви ученици у хору да певају све песме (независно од језика);

У школама са знатном заступљеношћу ученика Рома, када се саставља репертоар треба водити рачуна да репертоар садржи песме које су карактеристичне за ромску заједницу у подједнакој заступљености као и остале етничке заједнице и те песме се могу певати на ромском језику.

- да од неких “заједничких” песама хор пева једну строфу на једном, другу строфу на другом наставном језику и тако даље;
- када се припрема репертоар поводом посебних празника који су карактеристични само за једну етничку/језичку групу, да уметну бар једну песму и са другог наставног језика која се по свом садржају треба односити на еквивалентни празник у другој/другим етничкој/етничким групи/групама и
- да диригују наизменично и, по могућности, да диригују песме које су на различитом наставном језику од оног на ком се настава изводи.

Фотографска секција

Наставници два/три наставна језика сарађују у припреми и реализацији активности. Од њих, као од тим, очекује се:

- бирају теме за фотографисање које омогућавају упознавање и поштовање сличности и разлика различитих етничких / језичких заједница у школи;
- организују ученике у етнички/језички мешовитим паровима или тимовима који требају заједно да фотографишу поједине теме;
- припреме ученике о томе како да се понашају и како да реагују у случају да наиђу на негодовање околине зато што су мешовитог етничког/језичког састава;
- напишу позивнице и каталог за изложбу, као и текстове испод слика, на свим језицима који су заступљени у школи, и
- за време изложбе, да организују парове или групе ученика са мешовитим етничким/ језичким саставом да стоје поред заједничких дела и да објашњавају посетиоцима на језику на којим им се обраћају.

СПОРТСКЕ ЕКИПЕ

Све спортске екипе у школи треба да буду заједничке и у њима треба да учествују ученици из свих етничких / језичких заједница које су заступљене у школи, и у току одржавања тренинга и у току званичних утакмица.

Школа може формирати две врсте спортских екипа: једна рекреативна (за све заинтересоване ученике који желе да се баве спортом, без обзира на њихове способности и предиспозиције) и једна такмичарска (за ученике са најбољим способностима и достигнућима).

Припрема

Сваки спортски тим тренирају најмање два наставника из различитих наставних језика који сарађују у припреми активности. Ако школа има могућност да формира тимове у више спортова, онда може наставник физичке културе и спорта са једног наставног језика да води екипу у једном спорту а други наставник у другом спорту. У том случају обавезно је да имају помоћника, то јест наставника из другог наставног језика који може бити наставник којег било другог предмета, уколико има афинитета и способности за дати спорт. Као помоћници могу да се ангажују и родитељи који поседују релевантне спортске вештине, али притом треба да се пази да се не наруши етничка равнотежа тренерске екипе.

Од њих се очекује:

- на огласној табли да поставе позив за пријављивање ученика у спортској екипи два/три наставна језика и да одреде термине тренинга у време у којем ученици два/три наставна језика могу да похађају тренинге;
- заједно и истовремено да врше избор ученика који ће чинити први тим на основу унапред одређених критеријума у односу на спортске вештине ученика и притом треба да настоје да у првом тиму има највише две трећине учесника из једне етничке / језичке групе, и
- да организују додатне тренинге за заинтересоване ученике са ниже развијенијим спортским вештинама тако што би се они изједначили са осталим ученицима, све у циљу савладавања разлика у почетним спортским вештинама ученика из различитих етничких/језичких група (који

најчешће произилазе из чињенице да због разних објективних или субјективних разлога, неки тренирају у спортским клубовима, а други не).

Реализација

Тренери, на првих неколико тренинга треба да спроведу различите игре за упознавање и сарадњу, а и даље је добро да сваки тренинг почне са таквом игром. Они требају да раде заједно са свим ученицима, а ученике могу поделити и у мање групе према техници коју они треба да вежбају, а не према етничкој / језичкој припадности.

Тренери, у међусобној сарадњи, треба да пазе и на следеће:

- име клуба, боја дресова, натписи и амблеми дресова да се бирају консензусом од стране целе екипе (тренери и играчи заједно), на званичним наступима екипе ученици наступају у дресовима на којима су име клуба и други натписи написани на свим наставним језицима који су заступљени у школи и
- на утакмицама, од навијачких група се очекује да певају песме на два/три наставна језика и да носе навијачке паролe/транспаренте који су такође двојезични/тројезични, у току избора песама навијача требало би да се пази да они немају увредљивог или на било који начин непријатног садржаја за било коју етничку групу, нити да буду етноцентрични.

МЕЧЕВИ ИЗМЕЂУ ШКОЛА

На свим школским такмичењима на општинском, градском и државном нивоу, школа би требало да учествује са екипом која је састављена од ученика из различитих етничких / језичких група под руководством наставника из различитих наставних језика.

Сва саопштења и огласе за пријављивање за учешће треба дати на свим наставним језицима, а по направљеном избору ученика, целокупни процес припреме за утакмицу треба да се реализује са ученицима из два/три наставна језика у атмосфери сарадње и помагања. Током припреме, одговорни наставници требају да припреме све задатке и материјале који се достављају у писаној форми двојезично/тројезично.

ХУМАНИТАРНЕ АКТИВНОСТИ У ЗАЈЕДНИЦИ

Одговорни наставници могу изабрати једну или више хуманитарних активности у заједници (помоћ ученицима у учењу или социјално угрожених особа и/или особа за инвалидитетом, брига о старима, дружење са децом из дома за сирочад, спровођење акције за прикупљање и дистрибуцију хуманитарне помоћи у сарадњи са Црвеног крста и Црвеног полумјесеца и других), који ће настојати да спроведу са ученицима мешовитог састава.

Ако је школа у свом програму претходно дефинисала какву врсту хуманитарне активности ће преузети у току школске године, одговорни наставници могу да направе анализу да би утврдили који од њих су најпогоднији за реализацију са ученицима мешовитог етничког / језичког састава. Ако, међутим, школа није предвидела такве активности, одговорни наставници могу предложити једну или више активности које би биле реализоване у периоду од најмање једног полугодишта.

У наставку је дат пример хуманитарне активности у заједници, која могу послужити као идеја и/или модел за реализацију других активности.

Помоћ старима

Одговорни наставници различитих наставних језика, заједно са представницима из Савета родитеља треба да направе списак старијих људи (рођаци ученика и/или друга стара лица у њиховом окружењу) којима треба помоћ у спровођењу свакодневних активности.

Ученици из различитих етничких/језичких припадности, распоређени у паровима или групама, треба да спроведу почетне разговоре са старијим људима како би открили која врста помоћи им је потребна и да их ставе на списак (на пример, куповина намирница, читање дневне штампе, комуникација преко интернета, играње карте, шаха ...). Затим, парови/групе ученика бирају једну или више ствари са списка које би могле да раде и спроводе активност коју су изабрали међу свим старим људима којима је она потребна.

3.3. Спровођење заједничких наставних активности

ЧАСОВИ СТРАНИХ ЈАЗИКА

Сваки час страног језика који се учи у редовној настави с времена на време може да се одржи у етнички мешовитој групи ученика који похађају наставу на различитим језицима. При том, од два разреда са различитим наставним језиком стварају се две "мешовите" групе и једну води наставник који предаје ученицима који похађају наставу на једном наставном језику а другу наставник који предаје ученицима који похађају наставу на другом наставном језику.

Препоручује се да најмање два пута месечно имају заједнички час страног језика тако да би заједничка активност могла да очекиване ефекте.

Припрема

Од одговорних наставника страних језика се очекује да:

- направе заједничко планирање наставе за најмање цело полугодиште и да воде рачуна да се предвиђени садржаји реализују истим темпом;
- направе заједничко планирање наставних часова који би се одржали заједно;
- припреме активност за узајамно упознавање ученика још на првом заједничком састанку;
- имају састанак за договарање пре сваког заједничког часа како би усагласили вођење часа;
- за сваки час да припреме тројезични речник непознатих или нових речи из страног језика који се јављају током обраде садржаја часа и
- да договоре заједнички термин за одржавања часова у исто време за обе мешовите групе.

Реализација

У току реализације заједничког часа страног језика, требало би да се прате следеће смернице:

- наставници да говоре искључиво на страном језику, без коришћења локалних језика (изрази/речи локалних језика се користе од стране ученика само приликом попуњавања списка непознатих речи);
- сваки наставник се треба обраћати и активно слушати ученике из обе заступљене језичке групе;
- кад год се ради у малим групама, групе треба да буду састављене од ученика који похађају наставу на оба наставна језика;
- у току групног рада, наставник треба да подстиче све ученике да сарађују, без обзира на њихову етничку припадност, и
- сваки наставник да похваљује све ученике, без обзира на њихову етничку припадност (свако похваљивање једног ученика који прати наставу на једном језику треба да буде прослеђено настави похваљивањем ученика који прати наставу на другом наставном језику).

ЧАСОВИ ФИЗИЧКОГ И ЗДРАВСТВЕНОГ ОБРАЗОВАЊА

Добро би било да барем два пута месечно одржавају заједнички час физичког васпитања/образовања, који би укључивао два разреда исте године који похађају наставу на различитим наставним језицима. Заједнички часови би били вођени од стране наставника који реализују наставу по том предмету у разредима на оба заступљена језика. При томе, заједнички часови би се организовали или у спортској сали или на спортским теренима и углавном би укључивали практичне активности који не захтевају посебно објашњење, јер су ученици претходно добро информисани (на или ван часова) са тиме како треба да се одвијају саме активности.

Припрема

Од одговорних наставника се очекује да:

- направе заједничко планирање наставе за најмање цело полугодиште и да воде рачуна да се предвиђене теме реализују истим темпом;
- направе заједничко планирање наставног часа којег би одржали заједно;

- припреме активност за узајамно упознавање ученика још при првом сусрету (уместо да само ставе ученике у конкретну ситуацију, очекујући да се спонтано упознају);
- сваком заједничком часу треба да претходи заједнички састанак наставника са циљем усклађивања заједничког вођења часа, и
- договоре заједнички термин за одржавање заједничких часова.

Реализација

При реализацију заједничког часа, наставници треба да:

- говоре на језику на којим воде наставу, али да пазе да и оба језика буду подједнако заступљена у спровођењу активности на часу;
- при подели ученика у тимове, у мањим групама или у паровима, да увек пазе да групе буду са мешовитим етничким саставом ученика који похађају наставу на оба заступљена језика;
- охрабрују све ученике да им се обраћају, без обзира на њихову етничку припадност или наставни језик;
- да сарађују и да допуњују једне друге у току спровођења активности;
- да подстичу све ученике да сарађују између себе без обзира на њихову етничку припадност и њихов наставни језик, и
- да похваљују све ученике, без обзира на њихову етничку припадност, посебно обраћајући пажњу да наставник једног наставног језика похваљује углавном ученике из другог наставног језика.

ЧАСОВИ ЛИКОВНЕ УМЕТНОСТИ

Део часова ликовне уметности се може организовати заједно са ученицима из два разреда исте године који похађају наставу на различитим наставним језицима предвођени од наставника који предају ликовну уметност на различитим наставним језицима. Очекује се да се најмање једном месечно одржава заједнички час ликовног. При том, заједнички часови би се организовали око извођења практичног рада.

Припрема

Од одговорних наставника ликовног се очекује да:

- направе заједничко планирање наставе за најмање цело полугодиште и да воде рачуна да се предвиђени садржаји реализују истим темпом;
- направе заједничко планирање наставног часа којег би одржали заједно;
- припреме активност за узајамно упознавање ученика још на првом заједничком састанку;
- сваком заједничком часу треба да претходи заједнички састанак наставника са циљем усклађивања заједничког вођења часа, и
- договоре заједнички термин за одржавање заједничких часова.

Реализација

При реализацији практичног рада ликовног, наставници треба да:

- поделе ученике у мешовитим паровима или у мешовитим малим групама састављених од ученика који прате наставу на заступљеним језицима (где мале групе треба да буду уравнотежене по броју ученика који уче на различитим наставним језицима);
- говоре углавном на језику на ком воде наставу, али да пазе да и оба језика буду подједнако заступљена у спровођењу активности на часу;
- обраћају и активно слушају ученике из различитих језичких група и да се на различите начине труде да ученици разумеју што је више могуће од оног што је било речено;
- да сарађују и да допуњују једне друге у току спровођења активности;
- у току групног рада, да подстичу све ученике да сарађују, без обзира на њихову етничку припадност и наставног језика, и
- да похваљују све ученике, без обзира на њихову етничку припадност, посебно обраћајући пажњу да наставник једног наставног језика похваљује углавном ученике из другог наставног језика.

НАСТАВА У ПРИРОДИ У ОСНОВНИМ ШКОЛАМА

За ученике IV-ог разреда који уче на различитим

заступљеним наставним језицима у школи очекује се да се настава у природу организује у исто време и на истом месту. При том, часови по предметима за које могу да се реализују практичне или извођачке активности треба да се спроводе у етнички/језички мешовитим групама: два разреда из два (или три) различита наставна језика се спајају и заједно реализују садржаје које не захтевају превише вербалног изражавања, али захтевају више практичног рада. У току једне школске године, очекује се да се настава у природи организује једном, у трајању од три до седам дана.

„Пре самој реализацији, а најкасније седам дана пре реализовања екскурзија или других слободних активности, класни раководилац организује састанак са ученицима и њиховим родитељима на ком их информисе и даје детаљна објашњења о програму који ће се реализовати“.

(Из Правилника о начину реализације ученичких екскурзија и друге слободне активности ученика из основних школа, чл. 25.)

Припрема

Одговорни наставници са различитим наставним језицима сарађују у припреми наставе у природи. Од њих, као тим, очекује се:

- да припреме програму (да одаберу тему/садржаја, да поставе циљеве и да договоре план рада са конкретним задацима);
- да осигурају да ће Школски одбори из обе партнерске школе да одобре програм на основу добијених мишљења Бироа за унапређење образовања, Савета родитеља и Општинског већа;
- да одрже састанке родитеља (у обе школе) на којим ће упознати родитеље са организацијом наставе у природи и да добију њихову дозволу (најмање 70% родитеља ученика у сваком разреду) за одржавање заједничке наставе у природи, и
- да направе двојезични списак кључних термина на којима се могу позвати и које могу да повежу у току реализације заједничких активности током наставе у природи.

Реализација

Ученици који уче на различитим наставним језицима, у пратњи наставника, заједно путују до места предвиђених за реализацију наставе у природи и заједно се враћају после њеног завршетка.

При самој реализацији планираних активности, наставници треба да обрате пажњу на следеће ствари:

- да говоре на језику на којим воде наставу, али да пазе да и оба језика буду подједнако заступљена у спровођењу активности;
- оба језика да се користе наизменично и равноправно (један језик да не служи само за превод);
- да се обраћају и активно слушају ученике из различитих језичких група и да се на различите начине труде да ученици разумеју што је више могуће од оног што је било речено;
- да сарађују и да се међусобно допуњују током вођења активности (на пример, неки од претходно припремљених основних појмова у вези теме обоје наставника кажу на оба језика);
- ако је потребно, да формирају мале радне групе са ученицима мешовитог етничког и полног састава и у групни рад да подстичу све ученике да сарађују између себе, без обзира на њихову етничку припадност, и
- да похваљује све ученике, без обзира на њихову етничку припадност.

ПРОЈЕТНЕ АКТИВНОСТИ У ГИМНАЗИЈСКОМ ОБРАЗОВАЊУ

Пројектне активности предвиђене и у наставни план за средње гимназијско образовање могу да се организују и са мешовитим групама ученика који похађају наставу на различитим језицима. У овом случају, пројектне активности се реализују двојезично, вођене од два наставника који предају на заступљеним наставним језицима.

Према наставном плану за гимназијско образовање припремљеног од стране Бироа за развој образовања, пројектне активности могу бити организоване у следећим областима: култура здравог живота, мир и толеранција, урбана култура, грађанска култура, спортске активности, активности на пољу музике, ликовно-стваралачке активности, литературне клубове и драмске секције, предузетништво итд.

Приликом формирања група, наставници различитих наставних језика могу да понуде одређену тему из те области и да објаву оглас за пријављивање ученика за учешће у пројектним активностима са таквом темом, али могу да спроведу и анкету међу ученицима како би стекли знање о њиховим преференцијама за могуће теме око којих би се организовале пројектне активности. Други приступ би био да наставници пре свега формирају етнички и полно уравнотежену групу ученика за рад у одређеној области, а онда, на првом састанку да се заједнички дефинише тема на којој би се радило.

С обзиром да се пројектне активности организују ван наставе, оне могу да се реализурају и суботом у облику блок часова. Према наставном плану за гимназијско образовање, пројектне активности треба да се реализују у обиму од 36 сати у једном полугодишту.

Припрема

Од наставника, који ће заједнички водити пројектне активности, очекује се следеће:

- да заједно креирају програм са конкретним корацима за реализацију пројектних активности са етнички мешовитим саставом ученика;
- да формирају етнички и полово уравнотежену групу са укупним бројем од 20 до 24 ученика;
- да одреде термин (време и место) за реализацију пројектних активности и да објаве тај термин на истакнуто место;
- да обезбеде неопходне материјале за реализацију пројектних активности и
- сваком заједничком часу треба да претходи заједнички састанак за усклађивање заједничког вођења часа.

Реализација

При реализацији часова за пројектне активности, наставници треба да прате следећа упутства:

- да углавном говоре на оном наставном језику на коме предају, али да омогуће да се језик посматра као средство за олакшање међусобне комуникације;
- оба језика да се користе наизменично и равноправно (један језик да не служи само за превод);
- да равноправно третирају све ученике (да се обраћају и другим ученицима, а не само онима од "свог" наставног језика);
- у складу са потребама планираних активности, да организују ученике у етнички /језички мешовите парове или тимове, који заједно треба да изврше одређени задатак;
- презентација производа пројектних активности да се врши двојезично, уз учешће ученика из различитих наставних језика и сви материјали да су спремљени двојезично;
- при презентацији производа са заједничких часова, позивница и каталога за изложбу, као и текстова испод слика, да буду написани на свим језицима који су заступљени у реализацији активности и
- у случају одржавања изложбе, да организују парове или групе ученика са мешовитим етничким/језичким саставом да стоје поред заједничких дела и да објашњавају посетиоцима на језиком на којим им се обраћају.

СЛОБОДНИ ЧАСОВИ У СТРУЧНИМ ШКОЛАМА

Слободни часови који су предвиђени у наставном плану за стручно средње образовање могу се организовати и са мешовитим групама, са ученицима различитих наставних језика. У овом случају, слободни часови се реализују двојезично, вођени од два наставника који предају на различитим наставним језицима.

Као што је дефинисано у *Упутству за припрему програма за слободне часове у школи у интегрисаном образовању*⁷, програме за слободне часове припремају сами наставници школа и при томе могу да изаберу један од два различита приступа:

Приступ 1. Стручни садржаји који су специфични и важни за струку/образовни профил се савлађују тако што се стављају у мултиетничком/мултикултурном контексту.

Приступ 2. Ученици се директно стављају у ситуацију да савлађују мултиетничке/мултикултуралне садржаје које промовишу двојезичност, поштовање различитости и међусобну сарадњу. Наставници који ће се определити за други приступ за реализовање слободних часова могу да изаберу да спроводе већ поменут програм "Мултикултурне радионице за средње школе", која је доступна на македонском, албанском и турском језику.

Пример за интегриране слободне часове

Као пример првог приступа може да послужи програма *Примена орнамената у народним ношњама у Републици Македонији*, са којом ученици из текстилно-кожарске струке треба да истражују ношње две етничке заједнице. Кроз истраживања, ученици требају да утврде тип материјала од којих су направљени, да уоче орнаменте, боје, украсе и друге детаље који су коришћени током њихове производње. Такође, треба да сазнају каква је улога и значај конкретне ношње, у ком временском периоду је била коришћена, за који реион и за коју етничку заједницу је типична. Као финални производ може да се направи једна колекција народних ношњи и да се приреди модна ревија као начин презентације.

Пример другог приступа је програм *Истраживање обичаја венчања два народа* који захтева од ученика из етнички/језички мешовите групе да међусобно истражују о венчањима. Анализира се трајање свадбе (припреме пре венчања, за време венчања и након венчања), церемоније, гости, музика, обичаји, одећа, уношење младе у кућу итд. Истраживање се спроводи на терену кроз разговоре са различитим генерацијама из различитих региона и различитих друштвених статуса. Резултати истраживачког рада могу бити у облику: драматизације, брошуре, зидне новине, албума, постера, итд.

(Из *Водича за припрему програма за слободне часове у школи у интегрисаном образовању*)

Припрема

Од наставника који ће заједнички водити слободне часове се очекује да:

- заједнички припреме програм за реализацију слободних часова са мешовитим етничким саставом ученика из две партнерске школе са различитим наставним језицима;
- представе програм часа разредне заједнице испред ученика и да омогуће пријављивање ученика према унапред договореним критеријумима;
- формирају етнички и полно уравнотежену групу са укупним бројем од 20 до 24 ученика;
- одреду термин (време и место) за реализацију слободних часова којег ће истаћи у обе школе на видном месту (слободни часови могу да се организују и као блок часови, два часа у једном термину и могу да се реализирају и у току викенда);
- сваком заједничком састанку претходи заједничко договарање о усклађивању реализације активности;

⁷ *Водич за припрему програма за слободне часове у школи у интегрисаном образовању* је припремљен од стране Центра за стручно образовање и обуку у оквиру пројекта „Учимо заједно“ Амбасаде Краљевине Норвешке у сарадњи са Министарством просвете и науке.

- обезбеде потребне материјале за реализацију слободних часова у зависности од захтева програме и
- сваком заједничком часу треба да претходи договарање/састанак за усклађивање заједничког вођења часа.

Реализација

При реализацију часова, наставници из обе партнерске школе треба да прате следећа упутства:

- ако је потребно, часови могу да се држе и у домовима, музејима, библиотекама, невладиним организацијама и другим институцијама;
- углавном говоре на оном наставном језику на коме предају, али да омогуће да се језик посматра као средство за олакшање међусобне комуникације;
- оба језика да се користе наизменично и равноправно (један језик да не служи само за превод);
- да равноправно третирају све ученике (да се обрађају и другим ученицима, а не само онима од "свог" наставног језика);
- у складу са потребама планираних активности, да организирају ученике у етнички/језички мешовите парове или тимове, који заједно треба да изврше одређени задатак;
- презентација производа слободних часова да се врши двојезично, уз учешће ученика из различитих наставних језика и сви материјали да су спремљени двојезично;
- у случају евентуалне презентације производа са заједничких часова, позивнице и каталог за изложбу, као и текстови испод слика, да буду написани на свим језицима који су заступљени у партнерским школама и
- у случају одржавања изложбе, да организују парове или групе ученика са мешовитим етничким/језичким саставом да стоје поред заједничких дела и да објашњавају посетиоцима на језику на којим им се обрађају.

ПРАКТИЧНА НАСТАВА У СТРУЧНИМ ШКОЛАМА

При организовању практичне наставе, одговорни наставници стручних предмета/практичне наставе су дужни да следе *Смернице за програмирање, организацију и реализацију практичне обуке у стручним школама са четворогодишњем образовању*, припремљених од стране Центра за стручно образовање и обуке. При томе, практична обука може да се реализује и у малим групама (тимовима) састављених од ученика који похађају наставу на различитим заступљеним језицима, без обзира да ли ће се таква обука одржавати **у самој школи** или **у некој компанији**.

Ученике дочекују/воде двоје наставника практичне наставе који покривају различите наставне језике и заједно држе практичну наставу. При избору локације/локација за спровођење праксе, школа би требала дати предност оним предузећима/компанијама који кроз свој кадар покривају два/три наставна језика из школе.

Од наставника практичне наставе/ментора у компанијама који реализирају практичну наставу на оба језика се очекује да:

- заједно планирају практичну наставу;
- се побрину да истим темпом реализују предвиђене часове са хомогеним групама како би могло да се на нима прикључе часови са мешовитим групама;
- при спровођењу активности, да говоре на језицима који су наставни језици у школи и да два/три језика буду равноправно заступљене у вођењу активности;
- оба језика да се користе наизменично (један језик да не служи само за превод);

„Према наставном програму и броју ученика, практична настава може да се реализује са целим разредом или разред може да се подели у групе.“

(Из *Смернице за програмовање, организацију и реализацију практичне обуке у стручним школама са четворогодишњем образовању*.)

- да се обраћају и активно слушају ученике из различитих језичких група и да се на различите начине труде да ученици разумеју што је више могуће од оног што је било речено, и
- да ментори сарађују и да допуњују једне друге у току спровођења активности.

Када се практична настава одржава у предузећу/компанији, тада се очекивања наведена раније односе на менторе из организација где се одржава практична настава, а то се преноси од стране наставника практичне наставе из школе.

За неке од школа (за одређене струке) је предвиђено да ученици остваре и феријалну праксу током распуста. Двојезичне школе, преко разредних руководилаца, формирају мешовите парове/тројке ученика који даље требају да заједно пронађу организацију у којој ће обављати праксу.

4. Упутства за једнојезичне школе

4.1. Спровођење краткотрајних заједничких активности

ЕКСКУРЗИЈЕ И ИЗЛЕТИ

Партнерске школе које се налазе у истој општини (или у суседним општинама, на мањем растојању) могу да организују заједничку екскурзију према истим принципима по којима се организује екскурзија за школе са наставом на два/три наставна језика. Ученици из разредних/класних и школских заједница и наставници из обе школе могу да реализују договоре који претходе догађају лично и наизменично у једној па у другој школи, или путем електронске комуникације (Yahoo group, Google doc, Skype, Facebook).

И партнерске школе које се налазе на већим удаљеностима једна од друге (у различитим општинама) могу организовати заједничку екскурзију⁸. Међутим, комуникација за договарање између ученике и наставнике из обе школе може да се врши само електронски (Yahoo group, Google doc, Skype, Facebook).

Прва активност која треба да се спроведе по доласку ученика на место догађаја треба да буде међусобно упознавање кроз игране активности и заједничко сумирање правила понашања.

Припрема

Одговорни наставници из партнерских школа сарађују у припреми екскурзија и излета, као заједничка активност. Од њих, као тим, очекује се:

- још пре екскурзије/излета/гостовања, да са ученицима разговарају о сврхама догађаја, наглашавајући значај међусобног упознавања и дружења са ученицима из партнерске школе у ван школском контексту;
- места које ће посетити да буду важна за различите етничке заједнице, или да одражавају мултикултурни карактер регије/земље;
- да буду једнако спремни да објашњавају и да презентују различита места која су од значаја за етничке заједнице;
- да обезбеде превод официјалних објашњења о посећеним местима, питања и одговора и
- ако траже од ученика да раде пројекте/презентације о екскурзији/излета/ посете, да припрему раде и о најважнијим посећеним местима за „другу“ етничку заједницу/„друге“ етничке заједнице или о сличностима између различитих посећених локалитета.

У школама са знатном заступљеношћу ученика Рома у којим нема Рома у наставном кадру, у избору места за посету учествују и родитељи Роми који су укључени у Савету родитеља како би се обезбедила заступљеност ромске заједнице у истом толико позитивном светлу и са истом културном вредношћу као и етничке заједнице којој припада већина других ученика у школи.

Родитељи Роми укључени у Савет родитеља, заједно са ученицима Ромима, учествују у избору музике којој ће бити изложени ученици.

Док се возе аутобусом, као и при смештају у хотелу/одмаралишту, пази се да ученици из различите етничке групе из ових школа не буду груписани или одвојени једни од других.

Од наставника се очекује, преко подстицања и анимације, да обезбеде учешће ученика Рома у свим слободним активностима, заједно са другим ученицима. При томе, особито се пази да се у различитим друштвеним активностима ученици Роми (или не-Роми) не стављају у стереотипне улоге или ситуације које су омаловажујуће према Ромима.

⁸ У основном образовању, организација се припрема у складу са *Правилником о начину спровођења ученичких екскурзија и друге слободне активности ученика у основним школама, 2010.*

Од ученика очекује се:

- преко председника/заменика председника разредних/одељенских заједница из одговарајуће године, да учествују у давању предлога о томе шта ће се посетити, узимајући у обзир мулти-културни карактер регије/земље.

Савет родитеља са мешовитим етничким саставом сарађује у припреми активности. Од њих, као од тима, очекује се:

- да учествују у давању предлога о томе шта ће се посетити, узимајући у обзир мулти-културни карактер регије/земље.

Организација путовања и боравак, храна, вечерња дружења/окупљања

Одговорни наставници из партнерских школа сарађују између себе са циљем:

- да обезбеде музику која ће се пуштати током путовања и на вечерњим дружењима/забавама, које не треба да омаловажава било коју етничку/језичку/културну заједницу;
- музика која ће се пуштати у ситуацијама дружења/забаве да не фаворизује једну етничку заједницу на рачун друге;
- да ангажују председништва школских заједница из партнерских школа да направе избор музике која ће се пуштати и
- да осигуре да ће храна која се нуди ученицима да задовољава прехранбене преференције ученика из различитих култура и да се потражи од ресторана да или понуди исто јело за све или избор два јела за све.

Слободно време

Од одговорних наставника из партнерских школа се очекује да заједнички:

- испланирају слободно време и да понуде активности у којима учествују и сами наставници и
- при евентуалном организовању маскенбала, да пазе да ниједна маска не буде омаловажујућа или увредљива за било коју етничку групу.

ГОСТОВАЊА И МЕЂУСОБНИ ПОСЕТЕ

Добро је да школа подстиче гостовања лица са различитом етничком припадношћу. При томе, треба да се пази на следеће:

- да се у школу позивају истакнути људи из заједнице из различите етничке припадности;
- да се у школу позивају групе ученика и наставника из школа са наставом на језику/различитом језику/различитим језицима од оног језика на којем се одвија настава у школи-домаћина и
- за госте који говоре језик различит од оног на којем се одвија настава, школа треба да понуди и да обезбеди превод.

У школама са знатном заступљеношћу ученика Рома у посете се позивају и истакнути људи из ромске заједнице, при томе водећи рачуна да су у публици присатни и ученици Роми и не-Роми.

Одговорни наставници из партнерских школа сарађују у припреми узајамних посета, као заједничка активност. Од њих, као од тима, очекује се:

- да организују узајамне посете које нису само формалне природе (што се не свде само на узајамне посете двочланих /трочланих делегација за патронате);
- да организују размену ученика (и наставника) где наставници из партнерских школа заједнички припремају едукативни програм боравка, организују друштвени живот и обезбеђују смештај у домовима ученика „домаћина“;
- да организују претходно упознавање деце преко електронске комуникације кроз разне активности као на пример: „личне карте“ деце, школе,

Одговорни наставници из партнерских школа, уз помоћ ученика и родитеља, могу да спроведу акције за прикупљања средстава кроз које, у сарадњи са различитим институцијама и фирмама из своје општине, обезбеђују материјалне и финансијске ресурсе за реализацију заједничких активности.

града/села или попуњавање формулара са питањима о граду/селу и културним споменицима или културе одговарајуће етничке групе или лична питања о ученику, чији одговори се онда презентују у њиховој школи.

ПРИРЕДБЕ И ПРОСЛАВЕ

У састављању програма за приредбе и прославе за различите поводе, школа треба да обезбеди да ти програми одражавају мултикултурални карактер земље и да се промовише међуетничка интеграција у образовању. Притоме, одговорни наставници треба да пазе:

- да буду заступљене садржине које се односе на различите етничке групе које живе у Републици Македонији и које одражавају мултикултурални карактер земље;
- да буду заступљене тачке које су карактеристичне за етничке/ културне / језичке групе, а које се разликују од оних на ком се изводи настава (песма на турском језику, албанско коло...);
- да позову госте из заједнице из различитих етничких група и да унапред предвиде ко ће где да седи да би се избегло груписање по етничкој/језичкој основи, и
- да постоје тачке које ће обезбедити видљивост мултикултуралних активности које се одвијају у школи.

Партнер школе могу да обезбеде:

- **лично присуство** на приредбама, наступајући са посебном тачком, која је специфична за њихову културу и/или са заједничком тачком са ученицима школе – домаћин (која ће се изводити на једном или на два језика, на другом језику или без употребе језика) и/или у посебној тачки у част празника школе – домаћин са нагласком на сличности са еквивалентом овог празника у њиховој култури;
- **е-присуство** на приредбама шаљући снимке (аудиоснимке, видеоснимке) из сопствених наступа / активности, личне творевине у електронској форми, учешће на приредби преко видеоконференциског линка, итд.; и
- **производ-присуство** слањем цртежа, израда, производа по пошти који би се онда користили на приредби.

У једнојезичким школама са значајном заступљеношћу ученика Рома, при састављању програма посебно се пази да:

- има тачака које ће се односити на ромску заједницу у подједнаком обиму и квалитету као и на друге етничке заједнице;
- да у свим тачкама заједно учествују ученици који припадају различитим етничким/ културним групама без обзира да ли се садржина /језик односи само на једну језичку/етничку/културну групу (нпр. хор састављен од ученика са различитом језичком/етничком/ културном припадношћу који наизменично певају једну песму на једном, па другу на другом језику, фолклорна секција састављена од ученика са мешаним саставом која наизменично игра једно коло карактеристично за једну, па за другу етничку групу).

ЗАБАВЕ ЗА УЧЕНИКЕ ИЗ ПАРТНЕРСКИХ ШКОЛА

Партнери школе могу да организују заједничке забаве за разне прилике (хуманитарне забаве, новогодишње забаве, забаве за прославу значајних међународних дана као што су на пример: дан мира, дан младих, дан пролећа). Ако ученици и наставници из партнерских школа са различитим језицима извођења наставе раније нису били у никаквом контакту, онда се не препоручују заједничке забаве, а ако су били у контакту, можете следити препоруке које су дате у продужетку.

Избор места

Од ученичких тела партнерских школа се очекује да предложи места где би могла да се организује забава, притоме треба да се обрати пажња да град / локал буде у етнички мешовитој средини где није необично или неприхватљиво да се догађају активности са особама мешовитог етничког састава, односно да се доживљава као место где се ученици различитих етничких група осећају пријатно. У случају партнерских школа из "једнојезичних" општина, препоручује се да се права забава организује прво у једној партнерској школи, а следећа у другој партнерској школи. Њихове предлоге ће размотрити тим наставника из партнерских школа мешовитог етничког / језичког састава, који је надлежан за спровођење таквих забав и озбиљно ће узети у обзир током одлучивања где ће се забава организовати.

У једнојезичким школама са значајном заступљеношћу ученика Рома, при организацији забаве у школи треба посебно да се обрати пажња да се обезбеде услови који ће омогућити и ученицима Ромима да се осећају комотно.

Када се ради о озбиљнијим интерним забавама типа полуматурска/матурска прослава, представници ромске заједнице у школским телима и у Савету родитеља треба да буду консултовани како за место/локал за одржавање забаве тако и за мени у ресторану и музички репертоар на забави.

Припрема

Одговорни наставници из партнерских школа сарађују у припреми активности. Од њих, као тима, се очекује:

- да заједно са заједничког ученичког тела које је задужено за организовање забав и родитељима из Савета родитеља да се договоре о правилима понашања ученика током забаве и припреме та правила у писаној форми и
- да одрже родитељске састанке на којима ће упознати родитеље са организацијом забаве и да одрже припремне разговоре са ученицима свих разреда којима је забава намењена.

Ученици из ученичких тела из партнерских школа који су задужени за организовање оваквих забав странке сарађују у припреми активности. Од њих се очекује:

- да се заједно са одговорним наставницима и родитељима из Савета родитеља договоре о правилима понашања ученика током забаве и припреме та правила у писаној форми, на више језика (све наставне језике који су заступљени у школама);
- да припреме правила у писаној форми, који ће бити на располагању свим ученицима којима је забава намењена (постављена на видном месту и дистрибуирана у облику формулара за писмену сагласност);
- да захтевају да сви ученици / учесници на забави дају писмену сагласност о правилима понашања потписану од стране родитеља / старатеља (одрасли ученици сами потписују писмену сагласност);
- да припреме постер и саопштење о времену и месту одржавања забаве на којима су заступљени сви наставни језици партнерских школа и да их поставе на видно место у школи;
- да припреме двојезичне / тројезичне електронске позивнице за забаву и да их пошаљу путем е-маила или да их објаве у креираном догађају на фејсбуку (Facebook) за заинтересоване ученике;
- да изабере/одобре музику која ће се пуштати на забави, притоме музика треба да буде или страна или комбинација страних и домаћих песама уз равноправну заступљеност песама које су карактеристичне за различите етничке групе ученика у школи.

Савети родитеља из партнерских школа сарађују у припреми активности. Од њих, као тима, се очекује:

- да учествују у доношењу правила понашања и
- да захтевају да сви родитељи дају писмену сагласност за усвојена правила.

Реализација:

- присутни наставници из обе партнерске школе да имају једнак приступ свим ученицима, без обзира на језик на ком изводе наставу и да доследно обезбеде поштовање правила од стране свих ученика и
- наставници из свих наставних језика требају бити присутни у просторијама у којима се одржава забава све до њеног завршетка.

ЕКОЛОШКЕ АКЦИЈЕ

Еколошке акције на којима учествују ученици из партнерских школа требају бити заједнички - да се спроводе од стране групе/а ученика мешовитог етничког/језичког састава које координира тим наставника мешовитог етничког/језичког састава из обе партнерске школе.

Одговорни наставници из партнерских школа учествују у припреми и реализацији догађаја у општини. Од њих се очекује:

- да пре почетка акције идентификују ученике и наставнике које ће учествовати у акцији и да направе тимове мешовитог етничког састава;
- да се заједно са мешовитим тимовима ученика припреме за акцију (путем комуникације лицем у лице или путем електронски посредоване комуникације), да размене идеје и сугестије, да се договоре о времену, месту и начину извођења акције и да заједно учествују у еколошкој акцији;
- ако се акција састоји од више различитих активности, да организују рад ученика у малим групама мешовитог етничког састава и
- да све паролe, постере, банере припреме на наставне језике партнерских школа.

У једнојезичким школама са значајном заступљеношћу ученика Рома, у заједничким еколошким акцијама обраћа се пажња да све помоћне и техничке активности буду равномерно заступљене међу ученицима, а не да делегирају децу Роме.

ДОГАЂАЈИ У ОПШТИНИ

Ученике из партнерских школа у истој општини треба подстицати да учествују у разним догађајима који се организују у заједници, као што су, на пример: прослава Дана општине, учешће у хуманитарним продајним изложбама и хепенинзима, учешће у дебатама, дискусијама, учешће у кампањама за подизање свести јавности о разним друштвеним проблемима итд. Сваки такав задатак ученика треба да буде заједнички - да се реализује од стране групе ученика - представника партнерских школа мешовитог етничког / језичког састава.

Одговорни наставници из партнерских школа учествују у припреми и реализацији догађаја у општини. Од њих се очекује:

- да прегледају све позивнице за укључивање школе у догађајима заједнице и на основу процене у којој мери ти догађаји омогућавају промовисање мултикултуре, да информишу ученике и наставнике из партнерских школа;
- да саме партнерске школе или у сарадњи са другим школама подстичу и иницирају различите догађаје за заједницу који ће омогућити ученицима и наставницима да активно учествују у заједници, демонстрирајући модел заједничког мултикултурног / мултиетничког живота;
- да се мешовити тимови ученика и наставника заједно припреме за акцију (путем комуникације лицем у лице или путем електронски посредоване комуникације), да размене идеје и сугестије, да се договоре о времену, месту и начину извођења акције и да заједно учествују у акцији; и
- да осигуре да ће извештаји о активностима бити написани од два / три наставна језика.

„Активности и сарадња са локалном средином која се налази у програму за рад основне школе подржава се прикладним финансијским средствима, док се ипак, садржина, вид и начин сарадње са локалном средином утврђује програмом за рад школе за сваку наставну годину“.

(Од Концепције за деветогодишње основно васпитање и образовање, феб. 2007 год., стр. 114.)

Од ученика који су чланови ученичког тела у две партнерске школе може се очекивати:

- да учествују у припреми програма за презентацију школе у догађајима у заједници са својим предлозима и сугестијама и
- да не прихватају да учествују у догађајима заједнице који не промовишу и не представљају општину као мултикултурно / мултиетничко окружење.

4.2. Спровођење трајније заједничке активности

Мултикултуралност македонског друштва тражи од основне школе да промовише развијање вредности код ученика за заједничко живљење, поштује разлике међу људима и њихове културе, језика и традиција. Школа је одговорна за развијање свести код ученика за своје културно порекло, а исто тако и за подстицање интереса за упознавање културног наслеђа других заједница“.

(Од Концепције за деветогодишње основно васпитање и образовање, феб. 2007 год., стр. 74.)

МУЛТИКУЛТУРНЕ РАДИОНИЦЕ

Партнерске школе са различитим наставним језицима из истих или различитих општина које се налазе **близу једна другој**, могу да реализују мултикултурне радионице на исти начин као и школе са два / три наставна језика и притоме требају да обезбеде превоз за ученике из једне школе до друге за сваку радионицу наизменично. Мултикултуралне радионице су низ ваннаставних активности које се спроводе у облику двојезичних секција са ученицима и наставницима мешовитог етничког / језичког састава. Ове радионице воде **два наставника** из различитих наставних језика, а у њима, по сопственој жељи, учествује уравнотежен број ученика из различитих етничких група (из различитих наставних језика) и оба пола. Ученици се на овим радионицама састају **најмање једном недељно**, а радионице трају бар **једно полугодиште**.

Припрема:

- у школи треба да се формирају четири пара наставника (за основне школе) и два пара наставника (за средње школе) из различитих наставних језика;
- наставнички парови треба да похађају тродневну обуку за имплементацију мултикултурне радионице;⁹
- сваки од парова треба да води по једну **старосну групу** (која се састоји од ученика из две или три наставне године) ученика и са њима у току једног полугодишта да реализује мултикултурне радионице;
- парови наставника требају да реализују претходно припремљен програм у складу са Упутствима за мултикултурне радионице¹⁰;
- парови наставника требају се темељно припремити за сваку радионицу, а припрема укључује припрема материјала и припрема за вођење радионица на два језика;

⁹ Структура мултикултурних радионица следи структуру радионица за образовање животних вештина, које су припремљене од стране Центара за човекова права и решавање конфликта у оквиру пројекта „Школа по мери детета“ финансиран од стране УНИЦЕФ-а, а спроведен у сарадњи са Министарством за образовање и науку и Биром за развој образовања.

¹⁰ Мултикултурна радионица припрема Центар за човекова права и решавање конфликта, у оквиру пројекта „Училиште по мерка на детето“ у оквиру пројекта „Школа по мери детета“ финансиран од стране УНИЦЕФ-а, а спроведен у сарадњи са Министарством за образовање и науку и Биром за развој образовања.

За потребе ових програма припремљена су посебна упутства (један за основне и један за средње школе) на македонском, албанском и турском језику, намењени за наставнике – реализатори радионица.

- наставници требају изабирати ученике за учешће у мултикултуралним радионицама према унапред утврђеним критеријумима за број и пол ученика из различитих одељења;
- на родитељским састанцима наставници требају информисати родитеље о радионицама и да обезбеде писмену сагласност за учешће њихове деце и
- путем писменог саопштења постављеног на видном месту, наставници - реализатори требају да информишу учеснике о времену и месту одржавања мултикултуралних радионица, које се одређује тако да одговара ученицима из партнерских школа.

Реализација:

- наставници - реализатори спроводе активности које су организоване у виду радионице¹¹;
- све се активности спроводе двојезично, методом парафразирања и надопуњавања;
- наставници - реализатори спроводе радионице редом, без прескакања, али уз могућности додавања нових радионица које су претходно одобрене од стране стручног тима и
- На крају реализације радионица, наставници заједно са учесницима припремају завршну манифестацију с циљем да се обезбеди видљивост и промовисање заједничких производа израђених на радионицама (у организовању завршне манифестације требате пратити смернице за приредбе и прославе).

У школама са значајном заступљеношћу ученика Рома, могу да се реализују и мултикултурне радионице са децом Ромима и са децом која нису Роми и то на два начина:

1. Када ученици Роми и они који нису Роми уче на **истом** наставном језику, мултикултурне радионице воде два наставника са истог наставног језика и изводе се једнојезично.
2. Ученици Роми из једнојазичке школе могу да учествују у мултикултурним радионицама са ученицима из партнерске школе који уче на **другом** језику. Тада радионице воде два наставника са различитих наставних језика и изводе се двојезично.

Од искључиве важности је да се обезбеди и реализатор Ром, а уколико у школи нема наставника Рома, добро је да се обезбеди Ром у улози асистента наставника – реализатора (може да буде родитељ, члан невладине организације, студент на пракси или волонтер из заједнице).

ИКТ МУЛТИКУЛТУРНЕ РАДИОНИЦЕ

Партнерске школе са различитим наставним језицима из истих или различитих општина које се налазе **далеко једна од друге**, могу да реализују комбинацију мултикултурне радионице које се спроводе **"лицем у лице"** или путем **компјутерски посредоване комуникације**.

ИКТ мултикултурне радионице су радионице прилагођене за имплементацију уз помоћ компјутерски посредоване комуникације. То су оне исте мултикултурне радионице које су описане раније, а за већину њих припремљене су електронске верзије радних листова и могу се реализовати уз помоћ интернет конекције. За припрему и реализацију ИКТ мултикултуралних радионица примењују се основне смернице исто као и за реализацију мултикултуралних радионица "лицем у лице" (дато изнад), али и неке додатне смернице, које произилазе из употребе одређеног медија. Компјутерски посредоване комуникације не могу у потпуности заменити директну комуникацију, па је зато реализација ИКТ мултикултуралних радионица заправо комбинација реализације радионица "лицем у лице" и радионица које се спроводе уз помоћ компјутера и које се одвијају у неколико фаза:

1. фаза: „лицем у лице“ (уводне радионице);

¹¹ Структура мултикултурних радионица следи структуру радионица за Образовање животне вештине, које су припремљене од стране Центра за човекова права и решавање конфликта у оквиру пројекта „Школа по мери детета“ финансиран од стране УНИЦЕФ-а, а спроведен у сарадњи са Министарством за образовање и науку и Биром за развој образовања.

Ван партнерских школа, у просторијама општина или било где другде, реализује се једнодневни састанак. На том састанку, сви ученици - учесници у мултикултуралним радионицама заједно са наставницима - реализаторима из партнерских школа, подељени у одговарајућим старосним групама, реализују прве три уводне мултикултурне радионице. У слободно време наставници - реализатори могу да организују друштвене активности (друштвене и спортске), с циљем да ученици и наставници боље упознају једни друге и да успоставе дубље везе које ће бити основа за даље посредоване комуникације.

2. фаза: ИКТ радионице (мултикултурне и пројектне/извођачке радионице)¹² и

Учесници, сваки у "својој" школи, уз помоћ компјутерски посредоване комуникације, путем интернет конекције и коришћењем претходно припремљених материјала за реализацију радионица, спроводе мултикултурне радионице које следе у продужетку. Ове радионице по њиховим садржају и циљевима су исти као и радионице које се реализују "лицем у лице" само што су адаптирани за реализацију са посредством ИКТ (припремљени су одговарајући радни листови у Google doc, комуницира се путем Skype'a, а као помоћ у преводу користи се Google translate).

3. фаза: „лицем у лице“ (завршна приредба).

Ученици и наставници из партнерских школа заједно реализују завршну пројектну извођачку радионицу у облику заједничке приредбе / догађаја у просторијама општине или на неком другом месту где у присуству гостију обе школе, родитеља и других чланова заједница, представљају део њиховог посла.

СЛОБОДНЕ УЧЕНИЧКЕ АКТИВНОСТИ–СЕКЦИЈЕ

Секције из партнерских школа могу радити на међусобном упознавању и кооперативним пројектима за продубљивање и проширивање знања путем организовања:

1. **е-пројекат** са посредством електронских медија - путем размене, развоја и допуњавање електронских материјала и записа и њихово презентирање у школама;
2. **производ-пројекти**, са посредством поште - путем размене, развоја и допуњавање електронских материјала и припрема поште и њихово презентирање у школама;
3. **Пројекат "уживо"** - кроз заједничке ваннаставне активности у виду активности које се спроводе "лицем у лице" на заједничким екскурзијама, излетима, посетама, и
4. **заједничко учешће у домаћим и међународним пројектима и сарадњи** (у области екологије, електронских комуникација и технологије, спорта ...) са мешовитим (етничким/ језички / културни) тимовима где учествују студенти и наставници из партнерских школа.

Свака секција треба да се реализује према унапред утврђеном плану и динамици активности у трајању од најмање једног полугодишта. Обично, сваки од специфичних врста пројеката у себи садржи елементе из других пројеката што се треба узети у обзир током планирања конкретних активности.

Сарадња међу наставницима - руководиоцима секција из партнерских школа је кључна за успешну реализацију ових пројеката. Од њих, као тима, очекује се:

- да припреме неколико тема за пројекте које сматрају најприкладнијим за реализацију и за обе партнерске школе;
- да понуде ученицима (сваки у својој школи) неколико тема за пројекте и да заједно са студентима (путем гласања) изаберу тему за рад секције;
- да припреме заједнички план рада;

¹² За реализацију ИКТ радионица потребно је да наставници – реализатори, покрај обуке и материјала за спровеђење мултикултурних радионица које се спроводе „лицем у лице“, добију и екстра обуку за коришћење електронских радних листова и да располажу компјутерима са несметаном интернет-везом, који су опремљени камерама, звучницима и микрофонима.

- да буду и сталној међусобној комуникацији;
- да помогну у обезбеђивању превода;
- да преносе информације до и од ученика и
- да се према материјалу добијеног из друге школе односе са поштовањем и да обесхрабре свако потцењивање, понижавања или руглу у "својој" групи у вези техничког квалитета добијених производа, језика или информације садржане у њима.

У оквиру сваке школе може бити секција које нису заједничке за ученике из партнерских школа, а наставници из партнерских школа који их воде могу да сарађују једни са другима, обезбеђујући одговарајући начин њиховог организовања и реализацију која ће одражавати и промовисати мултикултуралност и међуетничку интеграцију у образовању. Током реализације ових секција, наставници морају да обезбеде:

- да се део материјала намењеног за продубљивање знања ученика односе /да илуструје мултикултурни карактер државе и карактеристике различитих етничких / језичких / културних група у земљи (на пример, у ликовној секцији укључити теме које су везане за мултикултуру, презентацију уметничких дела уметника из различитих етничких група, у драмској секцији укључите дела аутора из различитих етничких група, делови текста говорити на неки од језика националних заједница који се разликују од оног на који се изводи настава у школи ...) и
- током избора садржаја који ће се радити, да обавезно консултују наставнике из другог наставног језика из партнерске школе да би сазнале перспективе/гледисте друге етничке / културне / језичке групе у вези садржаја и да би добили процену њене исправности.

Пример за е-пројекат: Обичаји при рађању деце

Учесници језичке и географске/ секције из историје из партнерских школа а наставом на различитим језицима могу да истражују обичаје при рађању деце у свом крају, спроводећи интервјуе и снимајући приче људи. Потом могу да пошаљу снимке електронском поштом и да праве заједничке анализе сличности и разлика. На крају могу да направе заједничку презентацију уживо (онлајн) на веб-страницама својих школа или пак преко акција за сакупљање средстава за обезбеђивање материјала и услуга за куцање брошура коју ће заједнички промовисати.

Пример за производ-пројекат: Пројектни лист

Учесници у ликовној и природонаучној секцији из две партнерске школе могу заједнички да израђују цртеже од јесењих листова. Ученици из једне школе скупљају јесење листове из своје околине (паран број од сваког листа, а најмање по два), суше их, пресују, лепе их на лист на коме пишу име дрвета, боју, плод који то дрво даје, његову употребу и свако га чува у посебној фолији. Потом по један лист од истог пара задржавају за себе, а други шаљу у другу школу (или поштом или га сликају, па слику шаљу е-поштом). Тако школе на крају имају исте листове са оба краја и свака секција прави по сопственој жељи цртеже на које лепе листове и доцртавају их. На крају организују изложбу цртежа и презентују ствари које су научили о дрвима која расту у околини партнерске школе. Изложба може да се организује заједнички (гостовањем једне школе код друге или заједничка презентација у другом простору неке НВО или општине) или самостално (свака секција у својој школи), а фотографије цртежа могу се изложити на веб-страницама школа.

Пример за пројекат „уживо“: Наша ливада

Ученици из партнерских школа могу да организују неколико заједничких излета у природи коју ће заједнички проучавати (биљни и животињски свет који живи на том екопростору) и одржавати (чишћење отпадака, садњу дрвећа и цвећа, постављање знака за забрану оштећења биљака, постављање информативних табли за различите врсте биљака и животиња) и поступати хранитељски за птице и друге животиње.

Пример за заједничко учешће у међународном пројекту: Заједничка песма

У оквиру међународног пројекта за стварање **Светске музике**, на једној истој мелодији хорови из различитих земаља учествују слањем аудио снимака извођења на различитим језицима, учесници у хорској секцији из партнерских школа могу да припреме заједничко извођење преко међусобне размене аудио снимака посебних делова песме које певају ученици на различитим наставним језицима. Најпре сваки хор на свом наставном језику пева једну строфу, потом размењују снимке и сваки хор треба да научи да пева строфу на другом наставном језику, и на крају да заједнички отпевају и строфе на једном и строфе на другом језику и са тим снимком заједнички да учествују у пројекту.

ХУМАНИТАРНЕ АКТИВНОСТИ У ЗАЈЕДНИЦИ

Одговорни наставници из партнерских школа у истој општини могу изабрати једну или више хуманитарних активности у заједници (пружање помоћи ученицима током учења или друштвено угроженим и/или особама са инвалидитетом, помоћ старим лицима, дружење са децом из Дома за децу без родитељског старања, спровођење акција за прикупљање и дистрибуцију хуманитарне помоћи у сарадњи са Црвеним крстом и Црвеним полумјесецом и других) који ће настојати да спроведу са ученицима обе школе мешаног састава.

Ако је школа у свом програму унапред дефинисала врсте хуманитарних акција који ће бити изведени у току школске године, одговорни наставници могу направити анализе да би утврдили који од њих су најпогоднији за реализацију са ученицима мешовитог етничког / језичког састава. Ако школа није предвидела извођење таквих активности, одговорни наставници могу предложити једну или више активности које би се реализовале током периода од најмање једног полугодишта.

Пример за хуманитарну активност у заједници: Помоћ старим лицима

Одговорни наставници из партнерских школа из исте општине, заједно са представницима Савета родитеља, треба да направе списак старих лица (рођаци ученика и/или друга стара лица из непосредне околине) којима треба помоћ у извршењу свакодневних активности. Ученици из различите етничке/језичке припадности из партнерских школа, распоређени у парове или групе, треба да направе почетне разговоре са старим лицима да би открили какав тип помоћи им је потребан и да их ставе на списак (нпр. набављање намирница, читање дневних новина, комуникација преко интернета, играње карата, шаха ...). Потом, парови/групе ученика бирају једну или више ствари са списка које би могли да ураде и реализују активност коју су изабрали код свих старих лица којима је то потребно.

4.3. Спровођење заједничких наставних активности

ПРОЈЕКТНЕ АКТИВНОСТИ У ОКВИРУ РЕДОВНИХ ПРЕДМЕТА

Кроз пројектне активности у оквиру редовних предмета, партнерске школе могу да раде на међусобном разумевању, развоју сарадње и продубљивању и проширивању знања кроз:

- **е-пројекат** са посредством електронских медија - путем размене, развоја и допуњавања електронских материјала и записа и њихово презентовање у школама;
- **производ-пројекти**, са посредством поште - путем размене материјала преко поште, њиховог развоја и допуњавања, све до израде производа и њиховог презентовања у школама;
- **Пројекати "уживо"** - кроз заједничке ваннаставне активности у виду активности које се спроведе "лицем у лице" на заједничким екскурзијама, излетима, посетама.

Реализација

Реализација пројектних активности се спроводи према унапред утврђеном плану и динамици активности у току школске године утврђени од стране одговорних наставника из партнерских школа. Сарадња између наставника из партнерских школа који су одговорни за реализацију пројектних активности је од кључног значаја за успешну реализацију таквих пројеката. Од њих, као тима, очекује се:

- да у оквиру конкретних предмета припреме неколико тема за пројекте које сматрају најприкладнијим за реализацију и за чију реализацију је потребно учешће обе партнерске школе;
- да у оквиру конкретних предмета, понуде ученицима (сваки у својој школи) неколико тема за пројекте и да заједно са студентима (путем гласања) изабере тему за рад;
- да припреме заједнички план рада;
- да буду у постојано међусобној комуникацији и да одржавају састанке с циљем договарања;
- да припреме активност за узајамно упознавање ученика још на првом заједничком састанку;
- да помогну у обезбеђивању превода;
- да преносе информације до и од ученика и
- да се према добијеном материјалу из друге школе односе са поштовањем и да обесхрабре свако потцењивање, понижавање или ругло у "својој" групи у вези техничког квалитета добијених производа, језика или информације садржане у њима.

Примери за пројектне активности у настави из ликовног

Производ-пројекат: Довршавање цртежа

Ученици из две партнерске школе, на одвојеним часовима могу да креирају одређене цртеже преко најразличитијих техника, али да их оставе недовршеним и да потом такве радове размене са тимом што ће испратити/доставити партнерској школи. Када се приме цртежи из партнерске школе, ученици их довршавају и чувају. На крају може да се организује (продајна) изложба од направљених цртежа/дела у обе школе или пак на неком трећем неутралном месту (Дом културе, општина итд.).

Пројекат „уживо“: Креативни излети

Ученици из партнерских школа могу да организују неколико заједничких излета у природи и да тамо у малим мешаним групама или у мешаним паровима раде на креирању заједничких цртежа и то применом различитих техника. На крају може да се организује (продајна) изложба од направљених цртежа/дела у школама или пак на неком трећем неутралном месту (Дом културе, општина итд.).

Примери за пројектне активности у настави на енглеском језику

Е-пројекат: Припремање тројезичника

Ученици из обе партнерске школе, свако у својој школи, скупљају материјал на енглеском (изразе, фразе, речи) груписан по темама и преводје га на свој наставни језик. Потом га преко е-поште шаљу ученицима из партнерске школе који обезбеђују превод добијеног материјала на свој (трећи) језик, и то се догађа паралелно са два група ученика. На крају могу да направе заједничку укључену (онлајн) презентацију припремљеног материјала на веб-страницама својих школа или пак, помоћу сарадње са бизнис-заједницама из својих општина, да обезбеде средства за куцање брошура које ће заједнички промовисати.

Пројекат „уживо“: Припрема тачака на енглеском језику

Ученици партнерских школа могу да организују неколико заједничких излета у природи и да се тамо у малим мешаним групама договоре и да вежбају заједничке тачке (песме, скичеве, имитације познатих славних личности) на енглеском језику које би на крају презентовали пред другима. Тако припремљене тачке могу да се користе када су прославе и приредбе у самим школама и/или у општини/општинама у којој/којима у лоциране школе.

НАСТАВА У ПРИРОДИ У ОСНОВНИМ ШКОЛАМА

За ученике IV-ог разреда који уче различите наставне језике у две партнерске школе, настава у природи у трајању од 3 до 7 дана може да се организује у исто време и на истом месту.

Притоме, часови из предмета за које се могу спровести практичне или извођачке активности се требају спроводити у групама мешовитог етничког/ језичког састава – потребно је спојити две паралеле (по једна из обе партнерске школе различитих наставних језика) да би заједно реализовали садржај који не тражи превише вербалног изражавања, али захтева више практичног рада.

Припрема

Позивајући се на *Правилник о начину извођења школских екскурзија и других слободних активности за ученике основне школе*, одговорни наставници из партнерских школа са различитим наставним језицима сарађују у припреми наставе у природи.

Од њих, као тима, очекује се:

- да припреме програм (да одаберу тему/садржај, да поставе циљеве и да договоре план рада са конкретним задацима);
- да осигурају да ће Школски одбори из обе партнерске школе одобрити програм на основу добијених мишљења Бироа за унапређење образовања, Савета родитеља и Општинског већа;
- да одрже састанке родитеља (у обе школе) на којим ће упознати родитеље са организацијом наставе у природи и да добију њихову дозволу (најмање 70% родитеља ученика у сваком разреду) за одржавање заједничке наставе у природи, и
- да направе двојезични списак кључних термина на којима се могу позвати и које могу да повежу у току реализације заједничких активности током наставе у природи.

„Пре непосредне реализације, а најкасније седам дана пре извођења екскурзија или других слободних активности, одељенски руководилац организује састанак са ученицима и њиховим родитељима на ком их информисе и даје им детаљна објашњења у вези програма који ће се реализовати“.

(Од *Правилника за начин извођења школских екскурзија и других слободних активности ученика у основним школама*, члан 25.)

Реализација

При самој реализацији планираних активности, наставници обе партнерске школе треба да обратe пажњу на следеће ствари:

- прва заједничка активност која треба да се спроведе након што ученици пристигну на месту догађаја треба да буде међусобно упознавање кроз игру;
- да говоре на језику на ком воде наставу, али да пазе да и оба језика буду подједнако заступљена у спровођењу активности;
- оба језика да се користе наизменично и равноправно (један језик да не служи само за превод);
- да се обраћају и активно слушају ученике из друге заступљене језичке групе и да се на различите начине труде да ученици разумеју што је више могуће од оног што је било речено;
- да сарађују и да се међусобно допуњују током извођења активности (нпр., да оба наставника причају и на оба језика о неким од претходно припремљених основних појмова повезани са темом);
- ако је потребно, да формирају мале радне групе са ученицима мешовитог етничког и полног састава и у групни рад да подстичу све ученике да сарађују између себе, без обзира на њихову етничку припадност, и
- да похваљују све ученике, без обзира на њихову етничку/ језичку припадност.

ПРОЈКТНЕ АКТИВНОСТИ У ГИМНАЗИЈСКОМ ОБРАЗОВАЊУ

Пројектне активности које су предвиђене у наставном плану за средње гимназијско образовање могу се организовати и са мешовитим групама ученика из две партнерске школе са различитим наставним језицима. За ове активности је важно да укључени ученици из две заступљене језичке групе ураде нешто што ће се завршити са заједничким производом који је развијен кроз међусобну сарадњу.

Пројектне активности се организују ван наставе, и могу се одвијати суботом, као један или као блок часови. Према наставном плану за гимназијско образовање, потребно је реализовати 36 сати у току једног полугодишта.

Начин реализације пројектних активности може бити комбинација директног контакта (лицем у лице) и индиректног контакта (путем компјутерски посредоване комуникације). Штавише, добро би било да се најмање половина састанака учесника одвијају кроз директан контакт са наизменично узајамним посетама / гостовањима или заједничким излетима и/или екскурзијама. Између посета, ученици из сваке школе могу да раде одвојено, а да остварују комуникацију са ученицима партнерске школе преко компјутерски посредоване аудиосусрете или видеосусрете (Скуре или слично) и коришћењем платформи за дељење докумената (Googledoc или слично). Слично као и при спровођењу слободних часова у стручним школама (описано доле), између директних сусрета лицем у лице и компјутерски посредованих састанка, могу бити периода истраживачког рада са ученицима из сваке школе, сваки за себе, прикупљање информација на терену који потом они деле једни са другима да би се развио заједнички производ.

Према наставном плану за гимназијско образовање, који је припремио Биро за развој образовања, пројектне активности могу бити организоване у следећим областима: култура здравог живота, мир и толеранција, урбана култура, грађанска култура, спортске активности, активности у области музике, ликовно-стваралачке активности, литературне клубове и драмске секције, предузетништво итд.

Наставници из обе школе договарају се о заједничкој области и потом на првом заједничком састанку са ученицима из обе школе изабраће одређену тему за рад на пројектним активностима. Друга могућност је да наставници сами понуде одређену тему из одређеног подручја и да се објави оглас за упис ученика за учешће у пројектним активностима са таквом темом, а такође могу да спроведу анкету међу ученицима и да би сазнали жеље ученика за могуће теме око којих би се организовале пројектне активности.

Припрема

Пар наставника из обе партнерске школе који ће заједнички водити пројектне активности се очекује:

- да заједно креирају програм са конкретним активностима за реализацију пројектних активности са етнички мешовитим саставом ученика из обе школе;
- да формирају етнички и полно уравнотежену групу са укупним бројем од 20 до 24 ученика (по 10–12 ученика из сваке школе);
- да обезбеде техничке услове који су потребни за реализацију слободних часова (просторију са најмање 4 компјутера за несметану интернет конекцију, аудиовезу или видеовезу);
- да утврде термин (време и место) за реализацију пројектних активности и да га поставе на видљиво месту;
- да обезбеде материјале који су потребни за реализацију пројектних активности и
- да сваком састанку (заједничког или одвојеног) претходи заједничко договарање за усклађивање у вези реализације активности.

Реализација

При реализацији часова за пројектне активности, наставници из обе партнерске школе треба да прате следећа упутства:

- да углавном говоре на онај наставни језик на ком предају, али да омогуће да се језик посматра као средство за олакшање међусобне комуникације;
- током попуњавања радних материјала да се користе оба језика (да се обезбеди превод на другом језику путем Google translate);
- у међусобној комуникацији, оба језика да се користе наизменично (један језик да не служи само за превод);
- у складу са потребама планираних активности, да организују ученике у етнички/језички мешовите парове или тимове, који заједно треба да изврше одређени задатак у директном контакту или путем компјутерски посредоване комуникације; и
- у случају евентуалне презентације производа са заједничких активности, позивнице и каталог за изложбу, као и текстови испод слика да буду написани на свим наставним језицима који су заступљени у току реализације активности.

СЛОБОДНИ ЧАСОВИ У СТРУЧНИМ ШКОЛАМА

Слободни часови који су предвиђени у наставном плану за стручно средње образовање могу се организовати и са мешовитим групама, са ученицима из обе партнерске школе са различитим наставним језицима. У овом случају, слободни часови се реализују двојезично, вођени од два наставника који предају на различитим наставним језицима.

Као што је дефинисано у *Упутству за припрему програма за слободне часове у школи у интегрисаном образовању*, програме за слободне часове припремају сами наставници школа и при томе могу да изаберу један од два различита приступа (детаљније описани у делу који је намењен слободним часовима у вишејезичним школама): С обзиром да први приступ могу изабрати само школе које имају иста занимања / образовне профиле, други приступ више одговара за реализацију у школама које су у партнерским односима, где занимање / образовни профил уопште није важан, већ потреба да се ученици из различитих наставних језика доведу у ситуацију да савладају мултиетничке / мултикултурне садржаје који промовишу двојезичност, поштовање различитости и међусобну сарадњу.

Начин реализације слободних часова са ученицима из партнерских школа може да буде комбинација директног контакта (лицем у лице) и индиректне, компјутерски посредоване комуникације. При томе, један оптимални модел следио би следећу динамику:

- **прва фаза: директни контакт** (лицем у лице) и
Ученици из једне партнерске школе реализују посету /гостовање у другу партнерску школу (или заједничку екскурзију) и уједно спроводе и заједничку радионицу на којој ученици упознају једни друге кроз игру и интерактивне активности.
- **друга фаза: индиректни контакт** (компјутерски посредоване комуникације).
Ученици из обе партнерске школе у истом термину држе састанак (сваки у својој школи), а при том је обезбеђен контакт аудиовеза и видеовезе путем компјутера (Skype или слично), као и платформа за размену докумената (Googledoc или слично). Током часова, свака група из обе партнерске школе прво ради на одређеним задацима кроз радне листове које се потом поделе са другом групом и тако се за све ствари добијају две перспективе / два одговора, које би се потом, у зависности од врсте програма и програмских активности, могли упоређивати, проналазити сличности и разлике итд.
- Између прве и друге фазе може бити период истраживачког рада где би ученици из сваке школе појединачно прикупљали информације на терену (у зависности од програма).

Припрема

Пар наставника из обе партнерске школе који ће заједнички водити слободне часове се очекује да:

- заједнички припреме програм за реализацију слободних часова са мешовитим етничким саставом ученика из две партнерске школе са различитим наставним језицима;

- представе програм часова разредне заједнице пред ученицима и да омогуће пријављивање ученика према унапред договореним критеријумима;
- да одаберу ученике из "њихове" школе које ће учествовати у понуђеном програму - да формирају две одвојене групе (по једна из сваке школе) са 10-12 ученика у свакој (и приближно исти број дечака и девојчица у обе групе) ;
- да обезбеде техничке услове који су потребни за реализацију слободних часова (просторију са најмање 4 компјутера за несметану интернет конекцију, аудиоовезу или видеоовезу);
- да одреде термин (време и место) за реализацију слободних часова које ће истаћи у обе школе на видном месту (слободни часови могу да се организују и као блок часови, два часа у једном термину, а могу да се реализују и у току викенда);
- да сваком заједничком састанку претходи заједничко договарање о усклађивању реализације активности;

Реализација

При реализацију часова, наставници из обе партнерске школе треба да прате следећа упутства:

- да углавном говоре на оном наставном језику на ком предају, али да омогуће да се језик посматра као средство за олакшање међусобне комуникације;
- током попуњавања радних материјала да се користе оба језика (да се обезбеди превод на другом језику путем Google translate);
- у међусобној комуникацији, оба језика да се користе наизменично и равноправно (један језик да не служи само за превод);
- у складу са потребама планираних активности, да организирају ученике у етнички/језички мешовите парове или тимове, који заједно треба да изврше одређени задатак у директном контакту или путем компјутерски посредоване комуникације; и
- у случају евентуалне презентације производа са заједничких часова, позивнице и каталог за изложбу, као и текстови испод слика, да буду написани на свим језицима који су заступљени у партнерским школама.

Пример за тему за заједничке слободне часове у партнерским школама

Истраживање свадбених обичаја код два народа (приказан у делу посвећен слободним часовима у вишејезичким школама) може да се реализује на тај начин што ће ученици из две партнерске школе прво договорити заједничку методологију прибављања података у вези са трајањем свадбе, церемонијама, гостима, музиком, обичајима, гардеробом и другим. Потом, преко разговора са припадницима сопствене етничке заједнице из различитих генерација, из различитих региона и из различитих социјалних статуса, обезбедиће потребне податке за своју етничку заједницу. На крају, добијени резултати са теренског истраживања моћи ће заједнички да анализирају – да траже сличности и разлике, које потом могу приказати на изложбама фотографија, брошурама и слично.